

ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

INSTITUTE OF
PUBLIC AFFAIRS

ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

ПЬОТР КАЖМИРКЕВИЧ
(Інститут публічних справ, Варшава)

ІРИНА БЕКЕШКІНА
(Фонд “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва, Київ)

Київ 2012

Публікація підготовлена в рамках проекту “Підвищення спроможності українських НДО абсорбувати міжнародну підтримку — огляд інституційних недоліків та необхідності втручання”

Проект був реалізований Інститутом публічних справ (Варшава) та Фондом “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва (Київ)

INSTITUTE OF
PUBLIC AFFAIRS

Проект був підтриманий Ініціативою місцевого врядування та публічних послуг Інституту Відкритого Суспільства (Будапешт), Фондом ім. Стефана Баторія в рамках програми “Схід-Схід: без кордонів” та Міжнародним Фондом “Відродження” в рамках програми “Схід-Схід: без кордонів”

Дослідники: Ірина Бекешкіна, Ельжбета Каса, Пьотр Кажмиркевич
Рецензенти: Владислав Галушко, Балаш Ярабік, Ян Пекло, Ірина Солоненко
Координатори проекту: Світлана Барбелюк, Лукаш Венерський
Редактор: Ірина Філіпчук

Всі права захищені. При передруку або частковому використанні матеріалів звіту посилання на оригінал або отримання дозволу Фонду “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва є обов'язковим.

© Авторські права належать Фонду “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва, Київ 2012

© Copyright by Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2012

ISBN: 978-966-7208-48-6.

Поліграфічні послуги:

Виконавець:

ФОП Артюшенко І.П.

Адреса типографії:

Україна, м. Київ, вул. Виборзька, 84
+380 44 227 78 17; +380 50 358 80 88

ЗМІСТ

Резюме	7
Ключові висновки та рекомендації	9
Вступне слово Ірини Бекешкіної	15
Вступне слово Пьотра Кажмиркевича	21
Оцінка нинішнього потенціалу НУО та визначення потреб	27
a. Сучасні надбання та недоліки сектору українського громадянського суспільства	27
b. Корені теперішніх переваг та проблем	31
c. Самооцінка представників НУО	36
d. Комунікація з донорами	38
e. Процедура подання заявки	41
f. Потреби НУО в інституційній підтримці	44
g. Зміни в юридичному та адміністративному контексті роботи НУО	47
h. Стратегії НУО по відношенню до влади	48
Додаток 1. Методологія дослідження	53
Додаток 2. Список респондентів	57
Додаток 3. Анкета опитування	61

РЕЗЮМЕ

Неурядові організації в Україні стикаються зі значними перепонами в ефективному використанні міжнародної допомоги, рівень якої в цілому зріс. Для новачків проблемою стає оформлення документів для подання на конкурс міжнародних проектів, оскільки сама процедура вимагає певних експертних знань, для залучення яких потрібні кваліфіковані кадрові ресурси. В свою чергу, організації, що зростають, потребують базового фінансування для покриття затрат на утримання самої організації або для розширення спектру діяльності. Інформація про програми та конкурси важкодоступна для організацій, що не включені в коло донорської уваги та списки інформаційного обміну.

Важливість підтримки інституційного розвитку в сучасних політичних умовах зростає через посилення тиску влади на більшість НУО, що працюють у царині захисту громадянських прав і свобод. Оскільки фінансування від влади та бізнесу в українських умовах є досить проблемним, організації громадянського суспільства прагнуть одержати підтримку міжнародних донорів. Так грантоотримувачі стають вразливими щодо потенційної залежності від донорів не тільки в сенсі ресурсозабезпечення, а й у визначенні напрямків діяльності. Таким чином, перед донорами постала дилема у пошуку, з одного боку, нових грантоотримувачів, та, з іншого боку, у підтримці потреб вже наявних грантоотримувачів (наприклад, підтримка тієї діяльності, яку організація обрала сама).

В даному звіті представлені основні висновки дослідження, проведеного в п'яти регіонах України в листопаді 2011 року, та запропоновані рекомендації міжнародним донорам, як сприяти інституційному розвитку організацій громадянського суспільства. Донорам пропонується визначити інституційні потреби своїх грантоотримувачів через поєднання коучингових та тренінгових методів, а також через проведення інституційного аудиту. Донори також можуть знизити бар'єри для тих, хто вперше бере участь в конкурсах, якщо зроблять формальні вимоги зрозумілими та простими для виконання. В свою чергу, ті організації, що знаходяться на стадії розширення своєї діяльності, потребують базового фінансування, що допоможе їм вирішити проблему фахового персоналу та підсилить їх фандрайзинговий потенціал.

КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Інтерв'ю з українськими НУО підтверджують той факт, що вони бачать суттєві бар'єри у доступі до фінансування у трьох основних сферах: визначення міжнародних джерел коштів, які б відповідали їхнім потребам, утвердження себе як надійних довготривалих партнерів іноземних донорів та реагування на негативне політичне середовище. Основними характеристиками тих НУО, що успішно отримують міжнародне фінансування, є: добре знання процедур звернення до донорів, проактивна позиція в пошуку фінансових можливостей та здатність визначати важливі проблеми місцевої громади. Наше дослідження привело до наступних висновків та рекомендацій:

Визначення підводних каменів в отриманні та впровадженні міжнародної допомоги.

Основним бар'єром, що заважає НУО переконати донорів в необхідності надати підтримку, є її нездатність визначити довготривалі пріоритети донорів, оцінити власні ресурси та визначити сфери, де потрібна донорська підтримка. Дефіцит аналітичних підходів щодо своєї діяльності, планування роботи та оцінки потреби сталої допомоги — ці аспекти потрібно визначати в рамках проведення інституційного аудиту як важливі та потребуючі ретельної уваги. Наразі потрібно звернути увагу на наявність аналітичних здібностей у працівників, що займаються підготовкою проектних пропозицій та ведуть виконання проекту.

Донорам також рекомендується визначити та допомагати вирішувати проблеми організацій, що вже мають фінансову підтримку. З кращих практик роботи грантодавців, наприклад, є коучинг персоналу через регулярні зустрічі з координатором проекту (Київ), розміщення зовнішніх експертів, які мають навички визначення можливостей фінансування та подання заявок на гранти на довготривалий період (до шести місяців) в організації, які цього потребують. Такий коучинг може бути корисний в структурі самого проекту, допомагаючи визначати проблеми менеджменту у повсякденному режимі.

Залучення перспективних грантоотримувачів завдяки зниженню бар'єру при поданні заявки і забезпечуючи регіональне представництво.

“Ускладнені” форми заявок на грант та “обтяжливі” процедури були названі багатьма організаціями як основні перепони в пошуку коштів; особливо важко тим, хто знаходиться поза межами столиці. Для того, щоб залучити до конкурсів нових отримувачів грантів, донорам потрібно зробити свої вимоги зрозумілими для учасників, по перше, приймаючи заявки українською мовою, по друге, надаючи інформацію про те, як інтерпретувати терміни, що вживаються в процедурах подання заявок. Особливого значення набуває гнучкість в визначенні сфер підтримки — ряд респондентів з НУО закликали донорів бути більше відкритими до соціальних ініціатив, що тільки з'являються, та надавати фінансування на основі не тільки попереднього досвіду співпраці з іншими донорами, а й відповідно до того, чи пропозиція відповідає реальним потребам громади. Процедури подання заявок мають бути збалансованими, з одного боку, в частині вимог до технічних навичок та вмій управляти ресурсами та, з іншого боку — представляти реальні соціальні потреби та просувати суспільно-важливі завдання.

Донорам потрібно встановити більш ефективні механізми координації в регіонах. Бо незважаючи на деяке переміщення надання грантів у східному напрямі, регіональне покриття все ж недостатнє, і деякі райони залишаються без потрібного фінансування. Наприклад, потребують уваги деякі обласні центри (наприклад, Черкаси, Суми чи Полтава). Рішення про переміщення уваги донорів було б корисно приймати на підставі регулярного оцінювання стану громадянського суспільства, яке зараз або занадто зведене до технічних компонентів, до того ж, недоступне до інших донорів, або обмежене окремими темами. Таке оцінювання, яке б визначало потреби у фінансуванні, що виникають у діяльності НУО, має бути спрямоване на вироблення найбільш ефективних форм розбудови спроможності та запобігання небезпек у розвитку громадянського суспільства, що могло б допомогти донорам на регулярній основі (наприклад, кожні два роки) визначати та координувати їхні програми.

Допомога зростанню організацій через надання базового фінансування

Жодна з опитаних організацій не отримує фінансування на інституційну базу діяльності, і більшість з них висловили інтерес у отриманні доступу до такого фінансування. Проекти міжнародної допомоги, як правило, фінансують окремі види діяльності, вважаючи за даність те, що організація сама здатна

забезпечити її адміністрування, оренду та зарплатню постійних працівників. Потреба в сталому фінансуванні була чітко сформульована організаціями, в першу чергу тими, що планують розширення своєї діяльності в інші регіони країни або зацікавлені в професійному зростанні свого персоналу. При плануванні підтримки таке фінансування має бути прив'язане до специфічних умов, в яких працює організація. Кроком вперед у забезпеченні більш стабільної фінансової бази для багатьох організацій може бути збільшення тривалості донорських проектів через надання подовження фінансування, яке б дозволило розв'язати проблему короткотривалості та незначного масштабу проекту. В результаті з'явиться можливість фінансувати послідовні етапи проекти у відповідності до потрібного обсягу, а також з урахуванням продемонстрованого поліпшення діяльності організації. Такий підхід, втім, передбачає, що грантоотримувачі мають бути більш відкритими у відношенні свого зовнішнього фінансування та структури менеджменту, мають переглянути свої підходи та показати реальні організаційні потреби на час подання заявок на фінансування.

Інституційної підтримки потребують, з одного боку, деякі організації, які здійснюють діяльність, яка скоріше за все не отримує підтримки у влади, але є визнана пріоритетною для підтримки більшістю міжнародних донорів (наприклад, моніторинг виборчих процесів, боротьба з корупцією, захист громадянських свобод та прав людини). З іншого боку, деякі НУО потребують фінансування для поширення своєї діяльності на інші сфери чи на забезпечення неперервності роботи в тих секторах, де вони мають відмінну репутацію. Нарешті, організації в столиці та інших обласних центрах порушили питання щодо складнощів в залученні та утриманні висококваліфікованих кадрів через відносно низьку заробітну плату та тимчасовість контрактів.

Одним з бар'єрів для надання стабільного фінансування українським НУО є низький рівень прозорості внутрішнього менеджменту. Сферою, в якій потенційні бенефіціари могли б підвищити довіру до себе, є розвиток належного управління. Це включає, з одного боку, надання можливості донорам та партнерам зрозуміти фінансову систему організацій через публікацію фінансових звітів в мережі Інтернет.¹ З іншого боку, крупним організаціям рекомендовано

1 Згідно із регулярними опитуваннями організацій громадянського суспільства, у 2009 році лише 17% ОГС зробили свої фінансові звіти доступними для донорів – менше, ніж було у 2007 році (22%). – Див.: Л. Паливода, С.Голота. Громадські організації в Україні. Стан і динаміка (2002-2009) – Купол: Київ, 2010, стор. 65. Втім, чимало організацій громадянського сектору побоюються робити таку інформацію публічною, оскільки доволіна інтерпретація податкового законодавства може бути використана органами влади як засіб тиску на НУО.

12 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

слідувати кращій практиці організації наглядових рад (правлінь) з метою попередження конфлікту інтересів через зменшення строку перебування їх членів (таким чином, забезпечуючи ротацию), та вимогу того, що члени цих органів не отримують плату за своє перебування в складі цих органів.

Підвищення кваліфікації персоналу через тренінги та стажування.

Представники НУО підкреслили, що якість персоналу є критичним фактором потенціалу організації в забезпеченні фінансування проектів, особливо працівників, відповідальних за фандрайзинг, зв'язки та звітність перед донорами, а також тих, хто здійснює моніторинг виконання проектів. Було запропоновано, щоб працівники тих організацій, що менше знайомі з процедурами подання заявок та виконання фінансованих донорами проектів, могли взяти участь в стажуванні в тих організаціях або в умовах таких організацій, що мають гарний досвід використання донорських коштів. В свою чергу, більше досвідчені організації могли б отримати користь від тренінгів по розробці та дизайну стратегій інституційного розвитку для менеджменту середньої ланки.

Іншою формою підтримки було запропоноване проведення тренінгів з рольовими іграми по кожному етапу розробки та дизайну концепції проекту, який можуть проводити працівники більше досвідчених НУО на базі одного з ресурсних центрів, що є по всій країні. Такі тренінги мають бути реалістичними та зрозумілими, розкривати не тільки формальні вимоги різних донорів (ця інформація може бути легко знайдена на різних презентаціях самих донорів), а також опрацьовувати основні моменти планування роботи по підготовці проектної пропозиції, стимулювати обдумування концепції проекту, та допомогти розбити проектну ідею на етапи реалізації, співвіднести ресурсні потреби з проектною діяльністю. Іншою сферою, де були визначені тренінгові потреби, є комунікація з донорами, сканування оголошень щодо отримання грантового фінансування, робота з ЗМІ, випуск прес-релізів та організація конференцій.²

2 Асоціація «Спільний простір»/Комітет доступу, Київ.

Зміцнення внутрішнього потенціалу неурядового сектору задля взаємодії із складним зовнішнім середовищем.

Ухвалення низки законів та стратегічних документів у березні 2012 року, що регулюють діяльність неурядових організацій³, потенційно може створити сприятливі умови для справжніх консультацій між владою та громадськими організаціями. Однак, проведені інтерв'ю виявили атмосферу глибокої взаємної недовіри, що обумовлюється переважно як загальним небажанням посадових осіб співпрацювати із громадянським суспільством, так і їх спробами обмежитися співпрацею із тими організаціями, що не критикують державну політику. Лідери громадських організацій занепокоєні тим фактом, що у сучасних умовах фрагментованості неурядового сектору долучення окремих організацій до консультацій із владою може слугувати лише символічним жестом, спрямованим на закордонну аудиторію. Кожна організація повинна постати перед дилемою щодо визначення тієї "лінії", за якою участь у спільній із владою діяльності може зменшити авторитетність організації та рівень довіри до неї, а також має ретельно обирати, до яких видів діяльності варто долучатися, і вирішувати, які форми кооперації є прийнятними.

Складне становище, у якому перебувають більшість організацій, вимагає, однак, докладання провідними неурядовими організаціями зусиль задля координації діяльності та позицій організацій з ключових питань. У цьому контексті важливим також є оприлюднення спроб влади розколоти неурядовий сектор за допомогою проведення вибіркового консультування із "конструктивними" громадськими групами. Зважаючи на те, що співпраця з владою є особливо складною для незалежних НУО у певних регіонах (зокрема, на Заході та Сході країни), рекомендується, аби більш потужні організації громадянського суспільства поділилися своїми кращими практиками залучення місцевої влади до співпраці через тренінги та програми стажувань. Такі програми горизонтальної розбудови спроможності та потенціалу, що уможливають передачу дієвих варіантів рішень для роботи із несприятливими місцевими умовами, були визначені потенційно ефективною формою збільшення потенціалу організацій, яка фінансується закордонними донорами.

3 Закон України «Про громадські організації» від 22.03.2012 та Указ про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 24.03.2012

ВСТУПНЕ СЛОВО

Ірини Бекешкіної

З часу виборів Президента 2010 року Україна та її громадянське суспільство знаходяться на роздоріжжі. Зміни, що відбулись після президентських виборів, знівелювали прогрес демократичного розвитку, який відбувся завдяки політичним реформам 2004 року, які значно розширили права парламенту та перетворили Україну в парламентсько-президентську республіку. Фундаментальна зміна була зроблена рішенням Конституційного суду, який повернув Конституцію 1996 року. Повернення до Конституції 1996 року створило структуру типу “зверху — вниз” в управлінні державою, змінивши демократичний розподіл гілок влади. Сьогодні єдиним центром прийняття рішень є Президент Віктор Янукович та його адміністрація. Парламент став підручною машиною для голосування; судова влада також повністю залежна від Президента. В своєму річному звіті 2010 та 2011 років “Дім свободи” справедливо опустив рейтинг України з “вільної” до “частково вільної” країни.

Ці юридичні та інституційні зміни наближають Україну до моделі “керованої демократії”, яка здійснюється в сучасній Росії, знищуючи прогрес в демократичному розвитку, який був досягнутий та захищений під час Помаранчевої революції. Свобода слова зазнає утисків. Висновки цього отримані завдяки моніторингу ТВ програм громадськими організаціями медіа. Служба безпеки почала проводити “профілактичні” розмови з активістами сектору громадських організацій. Правозахисні органи обмежують право людей виявляти протест, проводити мирні зібрання та демонстрації. Вибори місцевої влади в жовтні 2010 року були визнані такими, що не відповідають демократичним стандартам та представляють крок назад в порівнянні з виборами, що проходили в Україні після виборів Президента 2004 року.

Відповідь політичної опозиції на відступ від демократичних стандартів була відносно слабкою. Основна опозиційна сила — Блок Юлії Тимошенко — після поразки їх лідера досить довго не міг перебудувати свою діяльність, втративши третину депутатів своєї фракції в Верховній Раді, які перебігли до про-президентської більшості. Блок “Наша Україна” практично припинив існувати, оскільки більшість його депутатів в парламенті приєднались до правлячої коаліції, керованої Партією регіонів. Опозиція активно критикувала реформи уряду, але нічого не пропонуючи взамін, крім

популістських лозунгів. Щоправда, опозиція була значно послаблена репресіями та гоніннями; проти її лідерів були відкриті численні кримінальні справи. Вибірковий характер українського правосуддя є очевидним як в Україні, так і за кордоном. Вирок Юлії Тимошенко шокував увесь світ та поставив під сумнів перспективу європейської інтеграції України, яка перестала бути чіткою, оскільки нова влада впроваджує політику, типову для адміністрації колишнього Президента Кучми — баланс між Росією та Заходом. Акції проти опозиції вочевидь спрямовані на виключення її лідерів з участі в наступних парламентських виборах та їх подальшої маргіналізації.

Згортання демократичних інститутів, слабкість опозиції, наступ на громадянські права та свободи створює новий контекст для громадянського суспільства. Правозахисні організації та мозкові центри відіграють значну роль в боротьбі проти встановлення авторитарного суспільства та наступу на права та свободи людей, проводячи моніторинг порушень прав та свобод людини, впливаючи на громадську думку в Україні та за кордоном. Крім діяльності потужних неурядових організацій, все більше активних українців бере участь у різних формах громадянської активності, що дає можливість деяким оглядачам зробити висновок, що з 2010 року йде “потепління громадянського суспільства”.

Загалом роки 2010–2011 були позначені активацією українського громадянського суспільства, що проявлялось в нових тенденціях громадських рухів, які набирали форм масових протестів населення проти певних рішень та дій влади. Можна навести чимало прикладів: мітинги в Миколаєві з вимогами справедливого покарання вбивць Оксани Макар, виступи проти міліцейського свавілля на підтримку громадського активіста Ростислава Шапошникова, керівника громадської організації «Дорожній контроль», виступи студентів проти нового Закону про вищу освіту, виступи активістів проти незаконного будівництва в містах, на підтримку захисту історичних пам'яток, парків в містах, тощо. Загальною рисою цих місцевих масових протестів був їх неполітичний характер; прикладами є акції підприємців, чорнобильців, ветеранів війни в Афганістані, студентів та інших, які були організовані не політичними партіями, а громадськими організаціями. Хоча й локальні за характером, ці протести були численними, і всі вони були спрямовані на захист певних інтересів соціальних груп.

Ці акції отримали певний ефект. Протести підприємців проти нового Податкового кодексу примусили правлячу владу сісти за стіл переговорів та взяти до уваги їх вимоги та прохання, частково їх задовольнивши. Рух

журналістів “Стоп цензурі!” зміг певною мірою стримати атаку влади на ЗМІ. Масові виступи студентів проти проекту нового Закону про вищу освіту привели до відмови від винесення проекту Закону у Верховну Раду та розробки нового проекту, із залученням студентських організацій. Всі ці акції — як організовані громадськими організаціями, так і виникаючі спонтанно — виховують нового громадянина, якому потрібно вірити в свої сили та починати вимагати реального суспільного діалогу з владою, замість імітації нею співпраці з громадським сектором.

Сьогодні потрібно поставити ключове запитання: чи українське суспільство здатне зупинити рух України на шляху до встановлення авторитарного режиму? Чи зможе громадськість провести чесні та справедливі вибори? Та, що навіть найважливіше, чи буде можливість змінити політичні принципи в Україні та механізми виборів народних депутатів? Парламентські вибори, що відбудуться 28 жовтня 2012 року стануть тестом потенціалу громадських організацій. Існують численні сигнали про те, що парламентські вибори 2012 року не будуть справедливими та демократичними на відміну від виборів 2006, 2007 та 2010 років. Перші вибори при новій владі — місцеві вибори осінню 2010 року — були відмічені багатьма порушеннями. Соціологічне опитування, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» у квітні 2012 року показали, що більшість населення України не вірить, що вибори будуть проведені чесно.

Сьогодні об'єднуються ті громадські організації, що опікуються виборами. Наразі можна виділити громадський рух “Чесно”, який був утворений 29 жовтня 2011 року — рівно за рік до чергових парламентських виборів в Україні і станом на початок червня 2012 року об'єднав понад 150 громадських організацій в усіх регіонах України. Мета руху — активізувати суспільство, щоб очистити майбутній парламент від недостойних депутатів. Учасники руху розробили для кандидатів громадські шість критеріїв доброчесності, у відповідності до яких будуть проаналізовані усі кандидати у депутати — як у списках, так в округах.

Згідно з опитуванням, яке провів Фонд “Демократичні ініціативи” на початку квітня 2012 року 5% населення знали про рух “Чесно” та 18% — чули про нього. Це є великим досягненням в Україні, коли центральні найбільш рейтингові телеканали, які контролює влада, обмежуються мовчанням про ініціативи громадянського суспільства⁴. Чи зможе рух “Чесно” разом з ін-

4 Канал ТВі та «5 канал», які забезпечують альтернативну точку зору, мають обмежену аудиторію.

18 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

шими громадськими організаціями повернути Україну назад на шлях до демократії та європейської інтеграції? Успіх даних зусиль визначить, чи зможе Україна захистити демократію та не деградувати до авторитарного режиму подібно сусіднім Росії та Білорусі.

Успіх залежить від відповідної організації українського громадянського суспільства. Наразі потрібно вирішити кілька «хронічних» проблем в частині внутрішньої інституціалізації, професіоналізму персоналу, доступу до ресурсів. Фундаментальною проблемою є низька фінансова самодостатність неурядових організацій. Вражає, наскільки структура фінансування українських НУО відрізняється від їх колег з країн ЄС. В більшості країн ЄС основним джерелом фінансування ОГС є продаж їх послуг та фінансова підтримка від держави (до 85% в цілому), а пожертви складають не більше 20%. На відміну від цього в Україні дохід від продажу послуг та фінансова підтримка від держави складає менше 30% загального доходу. Якщо НУО з центральноєвропейських країн здатні отримати 47% (Чеська Республіка) та 60% (Польща) свого доходу від продажу послуг, то в Україні ця частка складає 18,7%.⁵

Залежність від іноземного фінансування стала навіть ще гострішою через те, що інші джерела в останні роки виснажуються. Благодійні пожертви громадським організаціям від українських підприємств в 2010 році склали 15,1%, хоча ще в 2009 році вони склали 20,7% обсягу фондів НУО. Особливо вражаючим є низький рівень державного фінансування (центрального та місцевого), яке складає тільки 8% загальних бюджетів НУО, на відміну від бюджетів європейських НУО (починаючи від 24% в Польщі, до 27% — в Угорщині, та 39% — в Чеській Республіці). Таким чином, нікого не дивує той факт, що пожертви від нерезидентів (закордонних донорів) складають основне джерело фінансування, особливо в регіонах України — починаючи від 21.5% середнього бюджету НУО з Києва, до 30.5% — по країні⁶.

Частково для спільної боротьби з цими проблемами з'явилась нова тенденція в розвитку громадянського суспільства — створення об'єднань громадських організацій. Таким прикладом є активна робота партнерства

3 Анастасія Красносільська. Європейські мірки. Показники розвитку громадянського суспільства України у європейському контексті//Громадянське суспільство. – №1, 2012. – с.4-6. - available at: [http://uniter.org.ua/data/block/ucipr_gs1\(19\)_2012.pdf](http://uniter.org.ua/data/block/ucipr_gs1(19)_2012.pdf).

6 Там само.

«Новий громадянин», яке об'єднує більше 50 організацій, вже згадуваний громадський рух «Чесно!». Організації, що працюють в громадських радах при різних міністерствах, також консолідують свої зусилля. Наприклад, в Громадській раді при Міністерстві закордонних справ об'єднаними силами кількох громадських організацій було проведено кілька важливих заходів, зокрема, Круглий стіл разом з співробітниками МЗС та представниками посольств на тему візового режиму з Україною — «Башта часу. Світ без обмежень? Правда про візи» (22 березня 2012 р.).

Всі ці ініціативи ще раз підтверджують потребу в об'єднанні всіх демократичних сил громадянського суспільства — мозкових центрів, НУО, всіх громадян, кому не байдужа доля демократії в Україні.

Ці нові виклики підкреслюють важливість належної діагностики внутрішніх недоліків організацій українського громадянського суспільства та визначення шляхів, завдяки яким закордонне фінансування може послужити для зміцнення внутрішньої організації НУО. В цьому звіті завдяки дослідженням, проведеним у п'яти регіонах України висвітлені проблеми, з якими стикаються організації громадянського суспільства, коли намагаються отримати та використати міжнародну допомогу, та надаються рекомендації, як допомогти їм в самодостатності. Було виявлено, що організації недостатньо використовують інституційну підтримку, хоча в ній відчують чітко виражену потребу, та акцент поставлено на кілька критичних сфер, де така підтримка може бути використана з користю.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Пьотра Кажмиркевича

Україна залишається головною цільовою країною для міжнародних донорів з найбільшою часткою міжнародної донорської допомоги серед країн Східного партнерства (668 млн. доларів США в 2009 році). Лідером серед донорів України є Європейський Союз, що забезпечує 26,5 % загального обсягу допомоги, наступними є Німеччина (18,2 %) та США (15,4 %). Фінансування для країни постійно збільшується (наразі воно на 60 % ніж у 2003 році), оскільки донори визнають виклики, які і надалі зберігаються щодо економічної та політичної стабільності України. Україна суттєво постраждала від кризи 2008 року, в результаті чого відбулося падіння економіки на 15 % в 2009 році та девальвація валюти на 60 %. Останні дії уряду були оцінені як ознаки ерозії громадянських прав та основних свобод, що веде до нівелювання тих демократичних надбань, які підвищували рівень довіри до України⁷.

Політичні події після 2010 року (концентрація виконавчої влади, хитке становище опозиції та складний доступ до незалежної інформації) в сумі стимулювали українське громадянське суспільство до дій, які почали здобувати суспільну довіру. Тим не менше, здатність неурядового сектору до стабільної, скоординованої та ефективної діяльності задля захисту демократичних стандартів залежить від його організаційної спроможності. Оцінка стану громадянського суспільства та політики донорів в Україні вказує на те, що практично всі кошти були призначені для підтримки конкретних видів діяльності та проектів, що іноді призводило до появи “проектно-залежного” підходу. Ця тенденція призвела до суттєвого зрушення у відносинах між донорами та одержувачами грантів: якщо у 1990-х роках співпраця ініціювалася донорами, то у наступному десятилітті було засновано ряд НУО, які технічно стали досвідченими у забезпеченні фінансування їхньої діяльності.

Тим не менше, поява таких професійних постачальників послуг, спроможних імплементувати все більшу кількість проектів, не означає, що організована частина громадянського суспільства досягла якісного рівня

⁷ Дім свободи (Freedom House) опустив рейтинг України в січні 2011 року, більше не рахуючи країну «вільною», а Індекс демократії журналу Economist за 2011 рік не визнав Україну демократичною країною.

22 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

інституціоналізації. Оскільки політичне середовище погіршилося та конкуренція за обмежене в обсягах фінансування збільшилася, деякі важливі вади та недоліки неурядового сектору стали очевидними. По-перше, багато із заснованих організацій усвідомили, що успіх у задоволенні вимог донорів та імплементації отриманої допомоги не гарантує їм стабільного розвитку. Вони стають все більш зацікавлені у таких “нематеріальних” елементах своєї діяльності як засвідчення їхньої надійності перед різними зацікавленими сторонами (особливо, місцевими громадами), здатність визначити порядок денний їхньої діяльності та налагодженні зв'язків із іншими НУО задля пропагування соціально важливих питань. По-друге, донори починають усвідомлювати, що їм необхідно розширити їхній заклик з тим, аби звертатися до місцевих ініціатив, що з'являються, та до регіонів, де до сих пір їхня діяльність не була активною та надто помітною. Оскільки нові форми самоорганізації українського громадянського суспільства процвітають, в якості адекватної реакції на цей факт закордонні донори зобов'язані допомагати новим організаціям у такий спосіб, аби повага до автономії цих організацій була дотримана протягом періоду надання необхідної допомоги.

Наявні оцінки відносин між донорами та громадянським суспільством в Україні допомогли ідентифікувати деякі глибоко вкорінені проблеми у сфері використання міжнародних коштів українськими НУО. Вони вважають, що існуючі програми сприяння передбачають той рівень інституційної спроможності, якого часто бракує українським державним та недержавним акторам. Однак, опубліковані на даний момент дослідження представляють лише фрагментовану картину, оскільки вони:

- не висвітлюють із достатньою глибиною бар'єрів для участі тих НУО, які ще не користувалися програмами допомоги, та які можуть являти собою предмет інтересу для закордонних донорів у контексті фіксації ними громадянської активності,
- не представляють адекватно регіональних відмінностей неурядових організацій та не відображають різноманітних потреб та проблем організацій, що належать до різних категорій,
- представляють неповну картину, зосереджуючись або на формальних процедурах проекту та вимогах окремо взятих донорів, або на характеристиках сектору неурядових організацій.

Динамічні зміни у суспільному житті України та у самоорганізації громадянського суспільства винесли на перше місце порядку денного не-

обхідність дослідити це питання більш широко із визначенням недоліків в організаційній діяльності серед дійсних та потенційних одержувачів міжнародної допомоги по всій Україні. Ця потреба стала основою для запуску проекту “Зміцнення спроможності українських НУО та місцевих органів влади використовувати міжнародну допомогу — огляд інституційних недоліків та потреби втручання” на замовлення Інституту відкритого суспільства та реалізованого у період з травня 2011 до травня 2012 року Інститутом громадських справ, Варшава та Фондом “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва, Київ. Проект у підсумку був сфокусований на внутрішньому потенціалі акторів громадянського суспільства з головним акцентом на регіональних відмінностях та якості відносин між донорами та місцевими зацікавленими акторами (зокрема, загальнонаціональними та місцевими органами влади).

Таким чином, цей звіт презентує ключові висновки та рекомендації, зроблені на основі проведених у листопаді 2011 року інтерв'ю з представниками громадянського суспільства у п'яти регіонах України. В цілому, він підтверджує результати, що були отримані у проведених раніше дослідженнях, були винесені на обговорення на публічних дебатах та у середовищі донорів, а також підкреслює складності, з якими стикаються українські НУО у процесі визначення та використання можливостей фінансування, що пропонуються міжнародними донорами. Це дослідження розглядає три основні індикатори потенціалу НУО у цій галузі: (1) їхня здатність вивчити та задовольнити вимоги донорів, (2) позиціонування неурядових організацій по відношенню до суспільства та влади та (3) внутрішня організація ресурсів.

У той же час дослідження розглядає відмінності між НУО на основі їх географічного місцезнаходження, розміру та досвіду співпраці з донорами. Спроможність організацій до ефективного використання фінансування суттєво відрізняється і увага була надана (1) специфічній ситуації, в якій перебувають НУО у столиці, регіональних центрах — Харкові, Львові та Одесі та у меншому місті Івано-Франківську, (2) різними умовами роботи неурядових організацій у різних секторах діяльності, а також (3) різному досвіду використання коштів.

Під час польових досліджень, кількісна та якісна інформація була зібрана на основі вибірки неурядових організацій у п'яти містах України. Ключовою метою було дослідження інституційної спроможності організацій та шляхів, за допомогою яких організації взаємодіють із донорами

24 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

(особливо з ЄС, США, донорами з Німеччини та інших європейських держав). Питання були зосереджені на тих галузях, які потребують вдосконалення, аби покращити здатність організацій використовувати кошти міжнародних донорів.

Дослідження складалося з двох етапів: перший — анкети, що містили ряд стандартних запитань, були розповсюджені між організаціями, зібрані та проаналізовані спільно польськими та українськими експертами. Зразок анкети включений у Додаток 2. Другий етап — на базі отриманих відповідей були розроблені додаткові питання. Після того польські та українські експерти відвідали організації з метою зібрати додаткову інформацію (включаючи звіти та статистичні дані, надані персоналом). Комбінація стандартної та додаткової інформації була використана для складання цього звіту.

Зважаючи на бюджет та часові обмеження, була складена вибірка з 40+ організацій з метою визначення як факторів успіху, так і бар'єрів для абсорбції міжнародних фондів. Вибірка була зроблена спільно експертами Інституту громадських справ та Фонду “Демократичні ініціативи”, аби забезпечити, щоб незалежно від географічного різноманіття та приналежності до різних категорій НУО у вибірку були включені: малі та великі, нові та вже дійсні, затверджені аппліканти на фінансування, бенефіціанти ЄС, США, Німеччини та інших провідних донорів, так само як і організації, яким бракує досвіду співпраці з донорськими організаціями.

Початковий відбір НУО, які мали бути включені у вибірку, був здійснений експертами Інституту громадських справ та Фонду “Демократичні ініціативи” з-поміж нинішніх бенефіціантів таких ключових донорів, що діють в Україні, як: Європейський Союз, USAID та інші спонсори з США (зокрема, Національний фонд підтримки демократії — National Endowment for Democracy), та німецькі політичні фонди. Деякі категорії НУО являли собою предмет особливого інтересу: (1) ті, які були включені у процес створення коаліцій НУО або діяли як ресурсні центри для НУО, (2) великі організації (з точки зору бюджету або кількості персоналу), (3) отримувачі великих грантів від донорів, (4) НУО, що зосереджені у своїй роботі на питаннях стосовно жінок, молоді або меншин, (5) організації, які моніторять стан демократії, дотримання прав людини та належне урядування. Повний перелік респондентів включений у Додаток 2.

Організації, які були опитані в межах дослідження, були розташовані у 5 регіонах: столиці Києві, двох західних містах (Львів, Івано-Франківськ),

одному східному місті (Харків) та одному південному (Одеса). Таке територіальний розподіл забезпечив баланс, оскільки було включено центральну одиницю — велике місто, три обласні центри, де зосереджені НУО, та одне менше місто. Очікувалося, що відмінності відносно спроможності НУО будуть з'являтися за регіонами, що відобразатиме контраст між тими місцями, де донори концентрують великі обсяги фінансування (особливо, Київ) та менш популярними цільовими територіальними одиницями. Вибірка надає особливу увагу двом містам — Києву та Львову, в кожному з яких була обрана велика кількість бенефіціантів, в той час як в інших трьох містах було досліджено меншу кількість організацій (Івано-Франківськ, Харків та Одеса). До того ж дискусії у форматі круглих столів були проведені у чотирьох містах, окрім Києва, а також дискусія у форматі фокус-групи була проведена в Харкові.

Ми хотіли би висловити нашу подяку Ініціативі місцевого врядування та публічних послуг Інституту відкритого суспільства, Будапешт; програмі “Схід-Схід без кордонів” Фонду Стефана Баторія та Міжнародному фонду “Відродження”, який надав суттєве фінансування цьому дослідженню. Більше того, визнання цього дослідження стало можливим завдяки експертам, які допомогли висвітлити ключові питання, так само як і розкрити їх у більш широкій перспективі: Ірині Солоненко (Міжнародний фонд “Відродження”), Владиславу Галушко (Програма Інституту відкритого суспільства “Фонд аналітичних центрів”), Балашу Ярабіку (РАСТ в Білорусії та Україні) та Яну Пекло (Фундація україно-польської співпраці PAUCI). Насамкінець, ми хочемо подякувати керівникам та координаторам проекту: Яцеку Кухарчику, Ельжбеті Касі та Лукашу Венерські (Інститут громадських справ), а також Світлані Барбелюк та Юлії Ільчук (Фонд “Демократичні ініціативи”).

ОЦІНКА НИНІШНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ НУО ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБ⁸

а. Сучасні надбання та недоліки сектору українського громадянського суспільства⁹

Чисельність. В 2011 році спостерігались позитивні тенденції в інституційному розвитку українського громадянського суспільства оскільки продовжувала зростати кількість офіційно зареєстрованих організацій. В загальному Державному реєстрі підприємств та організацій кількість громадських організацій на початку 2011 року була 67696 і зросла до 71767 на початку наступного року. Сюди ввійшли 27834 профспілок та їх об'єднань (26430 в 2011), 13475 благодійних організацій (12960 в 2011), 13872 асоціацій об'єднань співвласників житла (11956 в 2011) та 1306 органів самоорганізації населення (роком раніше їх було 1 210)¹⁰.

Іншим джерелом інформації щодо чисельності та складу українського громадянського суспільства є публічна база даних «Єдиний реєстр громадських формувань», що знаходиться на офіційному сайті Міністерства юстиції України та ведеться з березня 2009 року. На початку 2012 року цей реєстр включав інформацію про 3526 легалізованих організацій з всеукраїнським та міжнародним статусом, 323 громадські організації, зареєстровані шляхом повідомлення, 1118 благодійних організацій, зареєстровані шляхом повідомлення, 66 постійно діючих арбітражних судів та 22 творчі спілки.

Наявні дані свідчать про те, що Україна знаходиться позаду всіх країн ЄС, включаючи центральноєвропейські, за всіма економічними індикаторами розвитку громадянського суспільства. Неурядові організації є роботодавцями для приблизно 1% економічно активного населення України.

8 Розділи а, b та g підготовані Іриною Бекешкіною та розділи с-f та h – Пьотром Кажмиркевичем.

9 У цьому розділі використані статистичні дані із звіту Національного Інституту стратегічних досліджень «Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні:аналіт. доп. / А. В. Єрмолаєв, Д. М. Горелов, О. А. Корнієвський [та ін.]. – К. : НІСД, 2012.
<http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/XXI-e3446.pdf>

10 Перелік всіх зареєстрованих міжнародних, місцевих організацій та їх філій, дочірніх організацій та окремих одиниць.

28 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Це співвідношення є приблизно таким же, як в Румунії та Польщі, наполовину меншим ніж в Чеській республіці та Угорщині (1,7% та 2% відповідно) та складає тільки частку від відповідного показника Німеччини (6,8%)¹¹. Відставання від країн ЄС є вражаючим, якщо порівняти частку НУО в ВВП. Україна тут має тільки 0,73%, для порівняння — 1,3% в Чеській Республіці, 4,2% в Франції, 5% в Бельгії та 7,9% Канаді¹².

Структура громадських організацій по сферах та типах діяльності в 2010 році показує, що найбільша їх частина (16,7%) складається з організацій, що працюють в сфері дозвілля, фізичної культури та спорту, друге місце займають професійні спілки (10,4%). Із загальної кількості громадських організацій 9,6% представляють молодіжні організації, 8,6% — об'єднання ветеранів та інвалідів, 5,2% — освітні та культурні організації. Структура сфер діяльності громадських організацій та їх чисельне зростання були стабільними в останні роки.

Потрібно зазначити, що в Україні важко знайти достовірні статистичні дані щодо кількості організацій громадянського суспільства. По-перше, дані про кількість зареєстрованих організацій в різних державних реєстрах значно відрізняються, оскільки різні установи використовують відмінні методи підрахунку, та жоден з цих методів статистики не відповідає європейським стандартам в цій сфері. По-друге, не всі зареєстровані НУО є активними та діючими, або існуючими в реальності. Так відповідно до

Тільки 8-9% зареєстрованих громадських організацій були визначені діючими з досвідом виконання більше одного проекту

даних Державного комітету статистики України в 2010 році, звіти про свою діяльність подали 21677 центральних органів громадських організацій, що складає 39,2% від їх загальної кількості. Згідно з оцінкою Творчого центру «Каунтерпарт» тільки 8–9% громадських організацій можна вважати діючими (працюючими принаймні протягом 2-х років з досвідом виконання більше одного проекту).

Стан розвитку сектору. Міжнародні організації позитивно оцінювали стан розвитку громадянського суспільства в Україні за останнє десятиліття в своїх індексах розвитку громадянського суспільства. Результати дослід-

11. Salamon L. M., Sokolowski S. W. and Associates, 2010, *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector*, 3rd ed., Kumarian Press, Greenwich, CN.

12. Salamon L. M., Haddock M. A., Sokolowski S. W. and Tice H. S., 2007, «Measuring civil society and volunteering: initial findings from implementation of the UN Handbook on Nonprofit Institutions», Working Paper No. 23, Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, Baltimore.

ження «Нації в перехідний період» міжнародної організації Дім Свободи (оцінка різних напрямків демократичного розвитку націй, що переживають перехідний стан, за шкалою: «7» як найгірший, «1» – найкращий показник) показують, що в Україні розвиток громадянського суспільства покращився з 4.75 в 1998 до 3.00 в 2005 та 2.75 в 2006-2011 рр. (Табл. 1). Незмінність показника протягом останніх семи років може свідчити про те, що принаймні у царині громадянського суспільства не відбувся такий же регрес, що й у інших складових демократії – стані виборчих процесів (показники яких погіршилися з 3.00 до 3.50 балів) чи медіа (погіршення з 3.50 до 3.75 балів).

Таб. 1. Рейтинг «Нації в перехідний період»: Україна

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Виборчі процеси	4.50	4.00	4.25	3.50	3.25	3.00	3.00	3.50	3.50	3.50
Громадянське суспільство	3.75	3.50	3.75	3.00	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75
Незалежність ЗМІ	5.50	5.50	5.50	4.75	3.75	3.75	3.50	3.50	3.50	3.75
Управління*	5.00	5.00	5.25	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Демократичне управління державою*	n/a	n/a	n/a	5.00	4.50	4.75	4.75	5.00	5.00	5.50
Демократичне управління на місцях*	n/a	n/a	n/a	5.25	5.25	5.25	5.25	5.25	5.25	5.50
Судова система	4.75	4.50	4.75	4.25	4.25	4.50	4.75	5.00	5.00	5.50
Корупція	6.00	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75
Показник демократії	4.92	4.71	4.88	4.50	4.21	4.25	4.25	4.39	4.39	4.61

* У 2005 році показник «Управління» (governance) був розділений на дві частини: «Демократичне управління державою» (National Democratic Governance) та «Демократичне управління на місцях» (Local Democratic Governance)

В 2011 показник демократії (середнє узагальнений індекс, що ґрунтується на узагальненні інших показників) становив 4.61; показник демократичного управління державою — 5.5, демократичне управління на місцях — 5.5, виборчі процеси — 3.5, незалежність ЗМІ — 3.75, судова система — 5.5, корупція — 5.75.

Отже, у порівнянні з іншими показниками демократії в Україні громадянське суспільство в Україні розвинене істотно краще.

Вищим є рейтинг розвитку громадянського суспільства в Україні і у порівнянні з іншими країнами колишнього СРСР (крім країн Балтії). Згідно з цим рейтингом в 2011 році показники країн склали: Азербайджан — 5.75, Білорусь — 3.75, Вірменія 3.75, Грузія — 3.75, Казахстан — 5.75,

30 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Киргизстан – 4.75, Молдова – 3.25, Російська Федерація — 5.5, Таджикистан — 6, Туркменістан та Узбекистан — 7 (таб.2). Проте рейтинг України значно нижчий, ніж у країн – членів ЄС: Угорщини — 2, Естонії, Литви, Латвії, Словаччини та Чехії — 1.75, та Польщі — 1.5

Fig. 2. Civil Society Index EURASIA: Russia, Western NIS, and Caucasus

Країни Схід	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Вірменія	N/R	5.5	5.1	5.0	4.4	4.2	4.1	4.1	4.1	4.1	4.0	4.0	4.0	4.0
Азербайджан	N/R	6.4	5.7	5.0	4.9	5.2	5.0	4.9	5.0	5.0	4.9	4.8	4.7	4.7
Білорусь	N/R	N/R	N/R	5.7	5.5	5.3	5.6	5.6	5.8	5.9	6.0	6.0	5.9	5.9
Грузія	N/R	3.4	3.8	4.0	4.0	4.2	4.1	3.9	4.0	4.0	4.1	4.2	4.2	4.2
Молдова	N/R	N/R	N/R	4.6	4.2	4.2	4.3	4.3	4.2	4.3	4.3	4.2	4.3	4.2
Росія	3.4	3.4	4.1	4.3	4.3	4.0	4.4	4.2	4.3	4.3	4.3	4.4	4.4	4.3
Україна	4.0	4.2	4.1	4.4	4.3	4.0	3.9	3.8	3.7	3.6	3.6	3.6	3.5	3.5

Згідно даних іншого рейтингу - Індексу сталості НУО Агентства з міжнародного розвитку США (USAID NGO sustainability Index) стан розвитку громадянського суспільства України в 2010 році оцінювався в 3.5¹³ бали (по шкалі від 1 до 7, де загальний бал є тривожним для розвитку демократії, якщо він більше 3) (Табл.2), причому цей результат не змінився у порівнянні з попереднім, 2009 роком. Більше того, 3.5 бали — найбільш високий показник за увесь час вимірювань за цим показником, починаючи з 1997 року. І навіть у 2005 році, періоді після Помаранчевої революції, цей показник був дещо гіршим — 3.7 бали.

В цьому рейтингу 2010 року найслабшим показником самодостатності НУО є його фінансова сталість (4.2 бали) та сприйняття НУО населенням (3.8), а найсильнішим є показник адвокації (2.8) та надання послуг (3.3). Важливо, що показник адвокації НУО є меншим за 3 бали, отже, за цим критерієм громадянське суспільство в Україні вже перетнув лінію консолідованої демократії.

Отже, на підставі аналізу усіх показників, можна зробити висновок, що громадянське суспільство в Україні перебуває на перехідному етапі і ще не досягло етапу консолідованої демократії та ще перебуває у зоні ризику. Найбільш сильною стороною громадянського суспільства в Україні є його адвокаційна діяльність, а найбільш слабкою ланкою — фінансова нестабільність.

Українське громадянське суспільство користується набагато більшим рівнем довіри населення, ніж державні установи та політики.

13 http://transition.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/2010/complete_document.pdf#page=215

Найбільшим надбанням українського громадянського суспільства є той факт, що воно користується відносно вищим рівнем довіри населення. Це очевидно в порівнянні з загалом низьким рівнем довіри громадян до державних установ та політиків — як провладних, так і опозиційних. Згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології рівень довіри до Президента Януковича в лютому 2012 року був на рівні 22%, в той час коли 66% населення демонстрували недовіру до нього. Ці дані не набагато відрізнялись від рівня довіри до опозиції, яка отримала 24% довіри респондентів, водночас 53% визнали, що не довіряють їй.

Довіра до громадських організацій зростає в той час, коли відбувається значна втрата довіри до всіх політиків, як з партії влади, так і опозиції. Згідно з даними, наданими Центром Разумкова, довіра до громадських організацій зросла в грудні 2011 року до 35% з 26% в жовтні 2009 року, а рівень недовіри знизився з 62% до 49%. Віра в необхідність існування громадських організацій також зросла: за даними дослідження IFES, в 2005 році 41% респондентів підтримували ідею необхідності НУО, а в 2011 таких стало майже вдвічі більше — 76%.

в. Корені нинішніх сильних та слабких сторін

Рівень розвитку громадянського суспільства є показником розвитку демократії та прогресивного руху країни. Історія незалежної України є складною та контроверсійною, вона була об'єктом впливу суперечливих факторів, включаючи, з одного боку, активність громадянського суспільства, та з іншого боку — спадок радянського періоду.

На відміну від стереотипу, суспільна діяльність в Україні мала місце за часів її перебування в складі Радянського Союзу. До 1987–89 років, до часів «перебудови» на території України громадянське суспільство існувало у викривленій формі об'єднань громадян, які були керовані державою, управління такими організаціями максимально контролювалось владою. Члени молодіжних партійних організацій, так само як і члени Комуністичної партії, були зобов'язані проводити громадську роботу як частину своїх громадянських обов'язків. Насправді їх діяльність була далека від добровільної, оскільки ця діяльність планувалась «згори» вищими адміністративними органами, керівниками навчальних закладів, партійними діячами або управліннями профспілок, а якщо це було завданням партії — вищими партійними установами. Діяльність, яка розпочиналась

без вказівки «згори», вважалась підозрілою, та могла закінчитись переслідуванням «несхвалених» активістів.

«Перебудова», яку розпочав Горбачов, розбудила більшу частину суспільства і по всій країні з'явилися рухи так званих «неформалів» - молодих людей, що об'єднувались за своїми інтересами без всілякого затвердження «згори», соціально-політичні клуби та інші організації, які ніколи не були зареєстровані та існували тільки за рахунок безоплатної роботи та енергії своїх активістів та волонтерів. В другій половині 1980-х років, у часи «перебудови» були створені численні національно-культурні, екологічні та політичні рухи національно-демократичного характеру — Культурологічний клуб у Києві, Товариство Лева у Львові, екологічний рух «Зелений світ», товариство захисту колишніх політичних в'язнів «Меморіал» та інші. В 1989 році був заснований Народний рух України, цей рух був прибічником «перебудови» та налічував десятки тисяч членів по всій Україні. Народний рух та інші численні громадські рухи та організації відіграли значну роль у проголошенні та визнанні незалежності України, допомагаючи долати наслідки комуністичного режиму. Найбільш гучною акцією у боротьбі за незалежність України стало «революція на граніті» — студентське голодування восени 1990 року наметовому містечку у центрі Києва на центральній площі Жовтневої революції (зараз — Майдан Незалежності).

Здавалось, що від самого початку існування України як незалежної держави, вже існувало численне самоорганізоване громадянське суспільство з десятками тисяч залучених у нього людей. Крім того, в 1992 році Верховна Рада України надала громадським організаціям юридичний статус, ухваливши Закон «Про об'єднання громадян». Однак, на початку 1990-х років країна потонула в економічному колапсі. Економіка опинилась у кризі, були закриті підприємства, люди втратили роботу, а ті, хто ще працював, не отримували зарплатню місяцями. В умовах економічної кризи та необхідності боротись за виживання громадянам було складно виділити час для громадської активності. В результаті відбувся спад суспільної діяльності, а лідери громадянського суспільства почали докладати зусиль в інших секторах суспільства — бізнесі та політиці, політичних партіях, що з'являлись. Паростки громадського життя, що з'явилися під час боротьби за незалежність, не переросли в стабільну традицію громадського активізму.

В цих умовах вирішальну роль у становленні та розвитку громадянського суспільства відіграли міжнародні донори, котрі розпочали свою ді-

ьяльність в Україні та надавали фінансову підтримку громадським організаціям. На початку 1990-х років завдяки підтримці грантового фінансування були засновані багато громадських організацій, частина яких стали відомими та визнаними¹⁴. Першими організаціями, що були засновані завдяки підтримці міжнародних донорів, були мозкові центри, правозахисні організації, ресурсні центри та інші громадські організації. Засновники цих організацій мали вищу освіту, володіли іноземними мовами та загалом були досить конкурентними. На початку 90-х сектор громадянського суспільства мав можливість залучення найкращих кадрів — активних, розумних та освічених людей, тому що робота в громадських організаціях, які фінансувалися міжнародними фондами, надавала кращі можливості, ніж у бізнесі з його дикістю та непевним майбутнім, або в державному секторі з його низькими зарплатами та затримками виплат¹⁵. Крім того, робота в громадських організаціях надавала можливість подорожувати за кордон та відвідувати різноманітні тренінги та стажування, що було дуже привабливим після років життя за залізною завісою.

Протягом десятиліття 1990-х рр. кількість громадських організацій в Україні починає поступово зростати. В 1991 році в країні було близько 300 активних організацій, в 1996 році — біля 12000, а в 2000 році — близько 27000 (необхідно відмітити, що значна частина цих організацій припинила свою діяльність, але їх дані дотепер знаходяться в державному реєстрі). Наступні етапи розвитку частково сприяли розвитку сектора. На початку 2000-х років економіка почала зростати разом з появою нових малих та середніх підприємств та розбудовою потенціалу великих українських компаній. Покращення економічної ситуації допомогло громадському сектору розширити базу фінансування, хоча створення та розвиток сектора громадських організацій, що здійснювали діяльність в сфері правозахисту, просування та захисту демократичних прав та життєво важливих інтересів людей, проводили незалежні дослідження та контролювали вибори, було можливим тільки завдяки внескам міжнародних донорів: державних та приватних, та міжнародній технічній допомозі. Місцеві благодійні органі-

14 Серед них Український незалежний центр політичних досліджень (1992), Центр «Демократичні ініціативи» (1992), Харківська правозахисна група (1992), Комітет виборців України (1994), Український центр економічних та політичних досліджень ім. Разумкова (1994), Ресурсний центр ГУРТ (1995).

15 Наприклад, на початку 1990-х зарплата науковця з академічним ступенем в науково-дослідній установі складала 15-20 дол. США, водночас у експерта мозкового центру вона була на рівні 50-100 доларів США.

34 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

зації як правило уникали прямої підтримки демократичного активізму, боячись санкцій влади. Ця тенденція продовжується й сьогодні, коли більшість місцевих філантропів підтримували та продовжують підтримувати важливі, хоча політично безпечні, суспільні потреби в сфері охорони здоров'я, культури та освіти.

Поява активного громадянського суспільства вела до напруження відносин з владою, яка до цього ігнорувала його дії. На початку 2000-х років не було помічено серйозних репресій по відношенню до НУО в Україні (на відміну від Росії та Білорусі). Хоча, до тих НУО, що створювали перешкоди владі, приходили перевірки з податкових органів, після яких деякі організації мусили закритися та реєструватися під новим ім'ям.

Організації стали активно залучатися до публічного процесу, тому що посадові особи та політики стали відвідувати круглі столи, семінари, тренінги та освітні заходи, що проводили НУО. Переламний момент в демонстрації впливу організованого громадянського суспільства на події в країні став очевидним, по-перше, під час протестної акції «Україна без Кучми», яка була проведена у 2000–2001 рр. та засвідчила відродження громадської активності після десятиліття «мовчання». По-друге, громадянське суспільство було підбурене до дії напередодні парламентських виборів 2002 року, коли завдяки об'єднанню громадських організацій стало можливим проконтролювати вибори та уникнути їх фальсифікації, особливу роль у цьому відіграв незалежний екзит-пол, профінансований міжнародними донорами. Представники двох опозиційних політичних сил — Блоку Юлії Тимошенко (БЮТ) і Соціалістичної партії України (СПУ) Олександра Мороза, які, на відміну від «Нашої України» (яка набирала понад 20% голосів) перебували у зоні ризику, і змогли потрапити до Парламенту значною мірою завдяки контролю, який проводили громадські організації, особливо ж — незалежного екзит-полу, фінансованого міжнародними організаціями, який і засвідчив, що ці дві політичні сили впевнено долають виборчий бар'єр. Незалежне громадське радіо, засноване журналістами у 2002 році та фінансоване міжнародними фондами, відіграло важливу роль у майбутніх подіях.

Президентська виборча кампанія 2004 року та події Помаранчевої революції стали апогеєм активності та потужності громадянського суспільства в Україні. Сотні НУО всієї країни та сотні тисяч громадських активістів взяли участь в цих подіях. Це було зустріте переслідуваннями з боку влади на початку 2004 року. Був створений Комітет з розслідування за-

кордонного фінансування громадських організацій (під головуванням комуніста Мішури). Ближче до дати виборів, коли стало зрозуміло, що відбудуться фальсифікації, найактивніші молодіжні організації були серйозно атаковані з боку правоохоронних органів та служби безпеки: в їх офісах знайшли вибухові пристрої, лідери були арештовані, звинувачені в підривній діяльності тощо.

Перемога Помаранчевої революції стала величезним кроком на шляху до демократії — ситуація з політичними та громадянськими свободами значно поліпшилась. Як результат, Україна перейшла з рангу «частково вільних» до «вільних» країн у рейтингу Дому Свободи. Перемога кандидата від опозиційних сил В. Ющенка під час Президентської кампанії 2004 року, кредит довіри, який отримали політичні партії та блоки, що належали до Помаранчевої коаліції, дали надію на те, що процес демократизації України був невідворотнім, і поступово демократія буде консолідована та невідкладні реформи будуть здійснені.

На жаль, ці очікування залишилися незадоволеними, в тому числі й стосовно сприяння розвитку громадянського суспільства. Нова влада не напружувала жодної програми підтримки розвитку громадянського сектора, віддаючи перевагу популістським діям, наприклад, прямі виплати населенню (так звана «Юліна тисяча» як компенсація втрачених заощаджень радянського часу) та різні пільги. Новий уряд був готовий брати до уваги експертні матеріали, напрацьовані аналітичними центрами, співпрацювати з громадянським сектором, делегувати певні функції та послуги від держави до НУО, але він не був готовий платити за цю роботу. Благодійні фонди, що належали бізнесменам (Ахметову, Пінчуку) підтримували різні заходи напряму, а не через громадські організації.

Фактично громадянське суспільство саме опинилось в кризі. Першою проблемою стала пасивність населення. Громадяни виявили здатність до імпульсивних дій, але не до щоденної громадської діяльності. Результати соціологічних опитувань показали, що відсоток людей, що беруть участь в діяльності організацій громадянського суспільства (ОГС), у 2005 році зовсім не виріс. Після виборів «такого як треба» Президента мільйони активістів, що вийшли на майдани в різних містах та містечках України, априорі визначились, що вони більше не потрібні. В щоденній, неревольюційній ситуації громадська діяльність залишилась справою небагатьох. Пасивність далі стимулювалась втратою громадської довіри до політиків, тому що протягом першого року новий уряд опинився у ситуації серйоз-

36 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

ного публічного конфлікту, що продовжувався всі п'ять років президентства Ющенка.

Організації громадянського суспільства також переживали скрутні часи, особливо ті, що існували завдяки грантовій підтримці. Багато громадських діячів пішли зі своїх громадських організацій до урядових установ, що спричинило кризу кадрів в НУО. Після значного підвищення платні в державному секторі (перший раз урядом Януковича перед виборами, потім — урядом Тимошенко після виборів) зарплатня в громадському секторі стала не такою привабливою, як раніше. Міжнародна технічна допомога пішла прямо в програми нового уряду і громадські організації стали отримувати менше фінансування.

Нарешті, криза була очевидна через той факт, що організації громадянського суспільства, які протягом багатьох років вели боротьбу за права та свободи в суспільстві, проти цензури та тиранії попередніх урядів, не змогли знайти себе в новій ситуації, коли ті, хто стояв з ними пліч-о-пліч під час Помаранчевої революції стали урядовцями. ОГС, як і населення, зайняли позицію «поживемо-побачимо» замість того, щоб вимагати від уряду конкретної програми реформ та їх впровадження.

На жаль, громадянське суспільство ніколи повністю не користувалось своїми можливостями, правами та свободами, щоб зупинити взаємну боротьбу між Президентом та Прем'єр-міністром, що дискредитувало ідею демократії в очах населення України. В результаті для значної частини виборців демократія стала дорівнювати хаосу в управлінні. Нарешті, розчарування в демократії та бажання «твердої руки» стали причинами перемоги Віктора Януковича на президентських виборах.

с. Самооцінка представників НУО

На загальну думку опитаних неурядових організацій, умови отримання донорської допомоги стали більш складними. Однією з проблем є зростаюча конкуренція за стабільне фінансування від донорів¹⁶ — тенденція, що вже спостерігалася під час попередніх досліджень громадянського суспільства¹⁷. Іншою проблемою є надання більшої частини міжнародної допомоги безпосередньо уряду, і нарешті — небажання місцевої та

16 Інтерв'ю з Ресурсним центром ГУРТ.

центральної влади співпрацювати з НУО, які отримують західні гранти, та надання переваги більш лояльним до влади організаціям¹⁸. Водночас, останні опитування населення свідчать про зростання суспільного визнання цінності НУО та довіри громадськості до них¹⁹.

Попередні дослідження та інтерв'ю показали, однак, що сектор НУО є досить гетерогенним, що вимагає від донорів робити розрізнення між різними категоріями організацій. Основна відмінність стосується професійних, зареєстрованих неурядових організацій та спонтанних масових рухів. В той час як перші виконують ряд важливих функцій (пропагують та відстоюють ідею більш досконалих законів або політик, займаються моніторингом дотримання прав людини), останні стали більш помітними у своїй діяльності останнім часом, репрезентуючи громадські настрої. Це було показано у дослідженні Іщенко В.: більше 60% соціальних протестів та демонстрацій мали неформальний характер та були організовані без участі як політичних партій, так і зареєстрованих НУО²⁰. Серед зареєстрованих НУО респонденти розрізняють організації, що представляють суспільні інтереси та значну кількість організацій, які «засновані для бізнесових або політичних цілей» (дивитися детальніше з цього приводу нижче у секції «h»)²¹. Іншою лінією поділу є відмінність між тими НУО, які були засновані як частина донорської діяльності та припинили своє існування разом із закінченням гранту,

17 42% НУО, досліджених у 2009 р. Творчим центром Каунтерпарт, підтримали твердження «конкуренція за фонди та ресурси перешкоджає співпраці НУО між собою» (цей показник підвищився від 37%, що були зафіксовані двома роками раніше). Див. Графік 4.2.3. у: Паливода Л., Голота С. Назв.праця. - с.32.

18 З дискусії круглого стола в Харкові.

19 Дослідження Міжнародного фонду виборчих систем у 2011 р. показало, що 55% респондентів вважають, що НУО «роблять внесок у позитивну трансформацію України», в той час як 66% зазначили, що НУО «беруться за ті сфери діяльності, з якими уряд або неспроможний, або не хоче працювати». Близько половини респондентів (49%) вважають, що НУО «репрезентують все українське суспільство». Див. результати: http://www.ifes.org/Content/Publications/Press-Release/2011/-/media/Files/Publications/Survey/2011/Public_Opinion_in_Ukraine_2011_Presentation.pdf

20 Іщенко В. Протести, перемоги та репресії в Україні: результати моніторингу, жовтень 2009 - вересень 2010, Міжнародний фонд «Відродження». - Київ, 2011. - Режим доступу: http://ukma-kiev.academia.edu/VolodymyrIshchenko/Books/494477/_2009_-_2010

21 Інтерв'ю з Ресурсним центром ГУРТ. Варто зазначити, що альтеруїстичні мотиви регулярно декларуються переважною більшістю організацій-учасниць опитувань під егідою USAID. У 2009 р. тільки 15% НУО визнали, що раціональним мотивом для заснування було «потенційне отримання фінансування», 32% вказали, що таким мотивом була потреба «підтримати членів організації». В свою чергу 70% та 65% опитаних організацій назвали причинами свого заснування «можливість впливати на розвиток суспільства» та «бажання допомагати іншим» відповідно. Див. Графік 3.1.2. у: Паливода Л., Голота С. Назв.праця. - с.32.

38 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

та тими масовими, низовими ініціативами, які залишаються поза увагою донорів. Багато з респондентів поставили питання про те, що донорам потрібно знати краще сектор НУО, та уникати ситуації із створенням залежності організацій від донорів (у сенсі фінансування або визначення порядку денного діяльності) з одного боку, та з іншого — звернутися до тих організацій, яким бракує або «історії довіри» у взаємодії із донорами, або кваліфікованого у процедурі подання заявок персоналу, проте які мають стимул і бажання для змін. Необхідною є розробка адекватних рішень, аби визначити їхні потреби у фінансуванні без обмеження їхньої автономії²².

Сектор українських НУО залишається фрагментованим²³, а політика донорів загалом не спрямована на адекватне вирішення цієї проблеми. Були визначені лише кілька випадків регрантування, хоча на думку деяких респондентів, це могло б створити можливості об'єднання ресурсів та обміну кращими практиками. Один з респондентів в Одесі, який успішно двічі виконав проекти регрантування, зауважив, що бар'єром для поширення цієї

Донори постали перед дилемою — як не створити залежність від донорів у тих НУО, які мають досвід роботи, та як визначити нові ініціативи, які варто підтримати.

схеми є «організаційна слабкість» багатьох структур²⁴. Дослідження, проведене у 2009 році, виявило скорочення співпраці між НУО у багатьох форматах у порівнянні із 2007 роком: надання послуг (від 44% до 35% респондентів), спільна діяльність (від 82% до 73%), партнерські проекти (від 67% до 64%)²⁵.

d. Комунікація з донорами

Майже всі респонденти — представники НУО критикували нинішню практику донорів, яка полягає в обмеженні пояснень причин відхилення грантової пропозиції. Ця практика, на їх думку, є головною перепорою для визначення проблемних аспектів в їх заявках. Представницею мережі благодійних організацій з Києва²⁶ була озвучена загальна стурбованість відсутністю довіри з боку працівників донорських структур, які виявилися

22 Інтерв'ю з Ресурсним центром ГУРТ.

23 Значна частина опитаних у 2009 р. НУО мала тільки 30 членів або менше, в той час як тільки чверть НУО мали більше 100 членів. — Паливода Л., Голота С. — Назв.праця. — с.37.

24 Суспільний інститут соціальних технологій, м.Одеса.

25 Графік 4.2.1. у: Паливода Л. Голота С. Назв.праця. — с.53.

нездатними спілкуватися ефективним чином із подавачами заявок щодо аспектів, в яких організації зробили помилки під час подання заявки, а також не змогли запропонувати вдосконалення або альтернативні підходи. На її думку, організації, що не мають досвіду подання заявок, схильні робити це лише один раз і більше не намагатися подати заявку знову, якщо перша була відхилена.

Вона проводить розрізнення між працівниками донорських структур, що є іноземцями та місцевими жителями, що відповідає результатам інтерв'ю, проведеним в якості складової частини проекту "Оцінка допомоги демократії в Україні", здійсненому аналітичним центром FRIDE. У цьому питанні респонденти вітають "баланс між міжнародним та місцевим персоналом"²⁷. Зазначена представниця мережі благодійних організацій та інші опитані лідери НУО засвідчили таку ж позицію у даному дослідженні. Якщо міжнародний персонал був підданий критиці як тотально бюрократичний та незнайомий із середовищем, в якому працюють НУО в Україні, то український персонал був високо оцінений за розуміння суті ситуації із українськими НУО, оскільки він мав можливість безпосередньо ознайомитися нею²⁸. Таким чином, респондент підсумувала очікування, які мають представники НУО щодо працівників донорських структур: хороший керівник є "комунікабельним, вміє слухати та має добрі стосунки з іншими членами колективу офісу донорської організації"²⁹. Хороша комунікація передбачає можливість звернутися до "будь-кого з офісу". Неурядові організації, особливо ті, що роблять перші спроби грантових апікацій, сподіваються на "готовність донорів відповідати на їхні запитання", а також "певну допомогу та поради", але водночас без того, аби стати "надто близькими друзями".

Нові апіканти очікують на «готовність донорів відповідати на їхні запитання» та «певну допомогу та поради», але водночас без того, щоб стати «надто близькими друзями».

26 Центр філантропії.

27 N. Shapovalova, Assessing Democracy Assistance: Ukraine, FRIDE 2010, p. 12, available at: http://www.fride.org/descarga/IP_WMD_Ucrania_ENG_jul10.pdf

28 Там само. Недостатня обізнаність донорів із місцевою ситуацією стає особливо гострою проблемою за умов таких стрімких політичних та соціальних змін, як в Україні. Ця теза, зазначена респондентами, була наведена у 2010 р. Шаповаловою Н., яка вказала, що "немає очікувань, що донори будуть "встигати" за місцевими проблемами, оскільки ситуація змінюється настільки стрімко" – Шаповалова Н. – Назв.праця. - с. 12.

29 Там само. У зазначеній праці 2010 р. Шаповалової Н. було вказано, що така ж перспектива була запропонована менеджером проекту, фінансованого ЄС, який вбачав роль місцевого офісу у "забезпеченні ефективної взаємодії із бенефіціантами, та створенні можливостей для роботи без перекладачів".

40 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Проблему недовіри з боку донорів можна подолати завдяки прямому залученню представників донорів до проектної діяльності — таку думку висловив представник розташованої у Києві молодіжної платформи³⁰. Постійна комунікація з донорами була налагоджена завдяки спільному минулому представників донора та НУО — «молодих, досвідчених, з американською освітою, спільними інтересами та цінностями». Крім щотижневих дискусій у форматі круглих столів, на яких представник донора пропонував зміни щодо здійснення проектної діяльності, щоденна комунікація проходила також через он-лайнкову дискусійну групу. Вітаючи цю нову форму спілкування за оперативність та неформальний характер комунікації, респондент висловив точку зору, що нові технології (блоги, он-лайн форуми) мають застосовуватися набагато активніше іншими донорами, аби вони могли досягти у своїй діяльності потенційних апплікантів з кола соціальних ініціатив, які з'являються наразі.

Іншим шляхом ознайомлення з вимогами донора та напрямками підтримки є неформальні зустрічі. Такі заходи надають потенційним апплікантам можливість ознайомитись з неформальними аспектами конкурсної процедури та розтлумачити умови подання заявок. Респондент з київської організації³¹ відзначив, що до 50% інформації, необхідної для успішного подання заявки можна отримати саме під час неформальних зустрічей та спілкування. Однак, ефективність таких зустрічей залежить від кваліфікованості менеджера проекту в НУО — зокрема, від його бажання спілкуватися з менеджером фонду та уточнювати, наскільки правильно він розтлумачив умови. Це в свою чергу залежить від досвіду проектного менеджера та інколи від особистого знайомства з представником донора.

Доступ до інформації про грантове фінансування відрізняється у різних регіонах. Якщо київська організація може знайти інформацію легко та відповідно до потреб, то за межами столиці ситуація є іншою. В обох випадках, однак, чітко відрізняються практики активних організацій, які подають запити донорам щодо можливостей фінансування їх діяльності, та пасивних організацій, що обмежують свою взаємодію з донорами поданням заявки на оголошені конкурси³². Невеликі організації в регіонах

30 Платформа "Новий громадянин"

31 Лабораторія законодавчих ініціатив.

32 Результати фокус-групи, м.Харків

мають тенденцію отримувати інформацію з Інтернету — сторінок великих донорів, зокрема, Європейської Комісії та посольств.³³

В деяких регіонах потенційні бенефіціанти мають досить обмежене розуміння формальних вимог різних донорів або по-своєму трактують їхні пріоритети в фінансуванні. Вражаючи відмінність спостерігалася у Західній Україні між результатами, отриманими у місті Львові та меншому місті Івано-Франківську. Щодо Івано-Франківська, то було виявлено, що представники донорів рідко відвідують це місто, не організовують тут інформаційних заходів, під час яких учасники могли б поставити специфічні запитання або визначити ймовірність забезпечення фінансування певного виду діяльності організації.

Більш активні організації звертаються до донорів з запитаннями про можливості фінансування їх діяльності, пасивні ж реагують тільки на оголошення про конкурс.

В таких умовах ресурсні центри для НУО, на кшталт ГУРТа³⁴, відіграють важливу роль посередників між донорами та організаціями громадянського суспільства. Така функція є надзвичайно важливою, тому що, на думку представника даного центру, багато донорів не мають знань про ринок НУО і їх співробітники не працюють над цим питанням. Він також вважає, що регіональні НУО в свою чергу є занадто пасивними та чекають, що донори самі визначать для них напрямки діяльності. Роль ГУРТа полягає в моніторингу тенденцій в наданні послуг НУО, запрошенні надавачів соціальних послуг на ярмарки, де обидві сторони можуть знайти можливості для співпраці.

е. Процедура подання заявки

Формальні вимоги до подання заявок на грант можуть стати перепорою для самого процесу співпраці, оскільки можуть викликати небажання подаватися загалом. Організації поза межами Києва зазначили, що значним бар'єром є вимога подавати заявку іноземною мовою (як правило, англійською), що вимагає розвинених навиків використання лексики офі-

33 Всеукраїнська організація "Рада жінок-фермерів України", Одеса

34 ГУРТ, заснований у Києві 1995 р., забезпечує консультації та тренінги для українських НУО по всій території України. Цей центр координує роботу найбільш популярного національного веб-порталу НУО, та займається діяльністю, спрямованою на підвищення прозорості НУО та покращення їх відносин із донорами. Більше інформації доступно на сайті: <http://global.gurt.org.ua/>

42 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

ційного та професійного характеру, а також інтерпретації специфічних, залежних від конкретного донора вимог. Це питання постало, зокрема, відносно деяких процедур, фінансові механізми яких виявилися особливо складними для виконання, як у випадку із вимогами Європейської Комісії: львівська організація вважає, що неотримання гранту в рамках програми EIDHR було пов'язане з тим, що її персонал «не має можливості писати досконалою та офіційною англійською мовою»³⁵. Відсутність фахівців з першокласним знанням мов всередині організації, таким чином, додає ще одну перепону організаціям, які змушені вдаватися до платних послуг перекладачів або шукати допомоги у іншій, більше досвідченій НУО. Ця проблема стоїть гостро для тих організацій, що не мають постійних партнерів за кордоном, які б допомогли їх персоналу вдосконалити знання іноземних мов, а також навчили «з першоджерела» процедурам подання заявок на грант³⁶. Представник одеської організації схвалив практику Міжнародного фонду «Відродження»³⁷, який дозволяє подання заявок українською мовою.

Умови подання заявок деяким донорам розглядаються деякими організаціями як надзвичайно складні. Представник львівського ресурсного центру зазначив, що багато НУО в Західній Україні вважають, що формальні вимоги є «бюрократичними», як приклад навівши необхідність подавати багато додаткових документів. Спільні скарги були сконцентровані довкола аплікаційних форм Європейської Комісії, які часто називали «широкомасштабними», «складними», такими, що потребують багато додаткових документів³⁸. Заявки до Агентства з міжнародного розвитку США та в інші американські фонди (за суттєвим винятком Національного фонду підтримки демократії, який, наприклад, приймає заявки російською мовою) також вважаються складними за формою, що частково пояснювалось поганим знанням донорів США сучасних пріоритетів діяльності НУО³⁹.

35 Право і Демократія.

36 Суспільний інститут соціальних технологій, м.Одеса.

37 Фонд місцевих ініціатив, Одеса.

38 "Разом до життя", Одеса.

39 Ресурсний центр, Львів.

Однак, деякі респонденти висловили іншу думку, наголошуючи на тому, що організація, яка один раз заповнила заявку, набуває досвіду в цьому. Багато організацій запропонували вирішити цю проблему за допомогою призначення одного з членів команди відповідальним за підготовку апікацій, і таким чином набуття компетентності у цій сфері. Багато організацій підкреслили роль ресурсних центрів, таких як ГУРТ, в допомозі організаціям при підготовці заявок вперше. Водночас, регіональні центри інколи не мають досвіду роботи в певних сферах, як це було відмічено НУО, що працює в сфері енергоефективності, і яка змушена покладатись на власні ресурси⁴⁰.

Відмінності в оцінці апікаційних процедур та комунікації були відмічені щодо різних категорій донорів. Результати інтерв'ю відповідають тим результатам, які були отримані у 2010 році у дослідженні центру FRIDE, та які були критичними стосовно практики великих донорів (чітко відображаючи їхні власні внутрішні процедури) нав'язувати "негнучкі" регулювання імплементації проектів (нездатність переформулювати результати проекту або перерозподілити ресурси), що згодом призвело до втрати зв'язку із середовищем, політика в якому змінюється, та з місцевими потребами⁴¹. На відміну від цього, респонденти вітають налагоджену комунікацію та процедури, затверджені посольствами, як "гнучкі" відносно пріоритетів, що також було зазначено у дослідженні 2010 року. Одеська організація зазначила, що посольства визначають пріоритети широко, визнаючи "напрямки діяльності" замість визначення вузьких тематичних сфер, що роблять інші донорські організації⁴². "Маленькі гранти" від посольств річної або навіть ще меншої тривалості пропонують можливості для економії часу для обробки апікацій і, таким чином, для більш швидкої реакції на потреби, що з'являються, наприклад, стосовно ситуації із обмеженням прав людини і громадянина⁴³.

40 Фонд місцевих ініціатив, Одеса.

41 Шаповалова Н. Назв. праця. – с.11.

42 "Обличчям до обличчя" Молодіжна організація, Одеса.

43 Це може допомогти реалізувати заклик місцевих НУО, як зазначає Шаповалова Н., що полягає у наступному: "проекти допомоги мають підтримуватися більш сфокусованим дипломатичним тиском", сприяючи залученню посольств у цільову підтримку сприяння демократії, що доповнить технічні форми допомоги, запропонованої великими донорами.

f. Потреби НУО в інституційній підтримці

Інтерв'ю допомогли виявити регіональні відмінності у внутрішньому потенціалі НУО, що передбачає необхідність пристосування допомоги до різних типів організацій. Цей результат збігається з відмінностями в організаційній спроможності різних НУО, виявленими в рамках регулярного дослідження, яке проводить Агентство США з міжнародного розвитку (USAID): найбільш яскраво вираженими у 2009 році були відмінності у процедурах управління фінансовими та кадровими ресурсами (організації зі східних та західних регіонів показали кращі результати, ніж НУО у Центрі та на Півдні), а також у структурі управління (НУО на Сході України перевершили організації у всіх інших регіонах)⁴⁴.

Головна відмінність, що стала очевидна з інтерв'ю, була виявлена між київськими організаціями, що утвердилися у відповідних секторах та деякі з котрих навіть розширилися на інші регіони, з одного боку, та НУО в інших регіонах України, які і досі намагаються подолати проблему утримання своєї діяльності. Значна кількість респондентів підкреслила важливість того, аби донори мали уявлення про дійсні потреби організацій, та запропонували інституційний аудит, який міг би дозволити їм перевірити заявлений досвід та визначити необхідні для розвитку організації заходи. Застосування такого методу могло б надати повну картину дійсності, що дозволить організаціям побачити, наскільки певний вид діяльності співпадає із сферою їхнього інтересу та аналізу. В той же час це допомогло б розв'язати декілька проблем, визнаних як донорами, так і бенефіціантами у попередніх дослідженнях. З одного боку, донори вказують на небезпеку зосередження організацій на отриманні один за одним грантів (як підкреслив один представник донорської установи, такі організації демонструють “проектно-залежний підхід” до своєї діяльності, згідно з яким вони “стрибають із гранту в грант”). З іншого

Організації, що розвиваються, закликають донорів провести інституційний аудит, який допоможе визначити їхні сильні сторони та потреби у сфері їхнього розвитку.

боку, значна кількість грантоодержувачів, опитаних у 2010 році, вважали, що “місцеві потреби не бралися до уваги” донорами під час ухвалення рішень з надання грантів, і зокрема більш великі грантодавці були охарактеризовані як такі, що мають “довготривалі, негнучкі процедури ухвалення рішень”⁴⁵.

44 Таблиця 6.5 «Регіональні тенденції розвитку організаційної спроможності НУО відповідно до індексу організаційної спроможності». – див. Паливода Л., Голота С.- Назв.праця. – с.77.

Прикладом досвідченої київської організації, що поширює свою діяльність в регіони є Інститут політичної освіти. За словами керівника Інституту, організація, що виникла з коаліції політично-активної молоді, отримала підтримку від неполітичних сил, включаючи Фонд Республіканської партії, Міжнародний фонд «Відродження» та Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), звертаючись до нових партнерів, таких як Національний Фонд Підтримки Демократії (США). Однак, він вважає, що успіх їх організації базується на підході — «дотримуватись власних напрямків діяльності», розвиваючи зв'язки з іншими організаціями та спираючись на команду зацікавлених та завзятих як волонтерів, так і експертів. Респондент назвав нові потреби організації, що постали в зв'язку з поширенням її діяльності в регіони. Оскільки в регіонах України були відкриті нові офіси, з'явилася необхідність в обладнанні приміщень, у розвитку комунікаційних навиків персоналу та його спроможності професійно працювати з інформаційними технологіями (редагування та розповсюдження он-лайн матеріалів), так само як і вдосконалення володіння експертами так званими «м'якими навиками», такими як визначення цільових груп, адаптація повідомлення до специфіки певної аудиторії, забезпечення тренінгів для нових працівників⁴⁶.

Відмінною була позиція ряду організацій у Західній Україні, як визначили кілька бар'єрів для їхнього подальшого зростання, піднявши питання про необхідність цільової підтримки, яка була б спрямована на ліквідацію слабких сторін в діяльності цих організацій. Респонденти зазначали обмеженість фондів фінансування, оскільки інтереси багатьох донорів змістилися на Схід. Одне з питань — це необхідність високих витрат на утримання офісу, яке є особливо гострим у невеликих населених пунктах⁴⁷. Як зазначив представник організації з Івано-Франківська, рахунок за офіс може складати суттєву статтю витрат у бюджеті (сягаючи 1800 євро за опалення в зимовий сезон)⁴⁸. Невеликі організації вимушені мати справу із нестачею базових бюджетних коштів, які могли б бути витрачені на покриття необхідних для роботи організації витрат⁴⁹.

45 Шаповалова Н.-Назв.праця. –с. 11.

46 Інститут політичної освіти, Київ.

47 У 2009 р. тільки 11% опитаних організацій мали у своїй власності приміщення і ще 35% мали доступ до безкоштовного офісу, в той час як близько половини (47%) мали сплачувати оренду плату. Див.табл.3.7.1. - Паливода Л., Голота С. – Назв.праця. - с.39.

48 Фонд Короля Юрія

49 Це стало ясно під час деяких інтерв'ю (особливо в малих містах), які проводилися в неопалюваних та необладнаних приміщеннях.

46 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Іншою, але дотичною, проблемою є складність конкурувати за проекти, оскільки організації із обмеженими ресурсами не можуть дозволити собі утримання постійного штату працівників із зарплатнею, в результаті чого вони все більше покладаються на волонтерів. В той час як у 2006 році постійний штат утримували 61% опитаних НУО, у 2009 році частка таких організацій у загальній масі зменшилася до 48%, а 22% організацій збільшили кількість задіяних волонтерів у період між 2007 та 2009 роками⁵⁰. Однак опитані організації підкреслюють, що кількість волонтерів із навиками, необхідними для отримання проекту та звітування щодо нього, зокрема, вмінням писати якісні апіляційні зав'язки, є незначною. На думку львівського респондента, незначна тривалість проектів являє собою перешкоду для формування штату волонтерів, яких наразі долучають до роботи тільки в окремих проектах⁵¹. Декілька організацій в Івано-Франківську змушені покладатися на безкоштовну робочу силу, що є частиною політики організації; цей варіант недоступний для організацій великих міст, де молодь надає перевагу більш привабливим посадам у бізнесі та державних структурах, аніж неприбутковій діяльності⁵².

Українські організації, що виконують проекти за фінансової підтримки міжнародних донорів, мають обмежені можливості для покращення своїх навичок менеджменту. Проблемою є, на думку львівської правозахисної організації⁵³, короткий термін та малий масштаб проектів. Тривалість більшості проектів, фінансованих донорами в Україні, не перевищує 6-ти місяців, а їхня середня вартість — 10–15 тис. доларів США⁵⁴. На додачу до відсутності фінансування адміністративних витрат, такі проекти не дають змоги організаціям розвинути необхідні навички управління, які необхідні для більш тривалих та комплексних проектів.

50 Л.Паливода, С. Голота Л. - Назв.праця. - с.36, 38.

51 Інститут політичних досліджень.

52 Круглий стіл у Харкові. Важливо зазначити, що навіть волонтери у певній формі отримують компенсацію за свою роботу у більшості випадків. 72% опитаних НУО визнали забезпечення певних компенсацій цій категорії у 2009 році.

53 Право і Демократія.

54 Більшість (55%) опитаних у 2008 р. НУО вказали річну фінансову базу менше 10 тис.дол.США і їхня частка помітно зросла з 47% у 2006 році. Більше чверті НУО вказали, що мають у своєму розпорядженні менше 1 тис.дол.США на рік. Табл.3.8.3. - Паливода Л., Голота С. – Назв.праця. - с.42.

г. Зміни в юридичному та адміністративному контексті роботи НУО

Організації громадянського суспільства мають напружені відносини з владою, оскільки вони проводять діяльність, спрямовану на захист громадянських прав та свобод. Новий феномен масових протестів, як спонтанних, так і організованих НУО, інтенсифікація зв'язків між опозицією, лідерами громадських організацій та західними партнерами, об'єднання громадських організацій, що посилює потужність сектору, — все це викликало неоднозначну реакцію влади. Ця реакція набула двох форм. З одного боку, були спроби залякати активних громадян, що полягало у викликах активістів до служби безпеки для «профілактичних» бесід, відкриття кримінальних справ проти організаторів мітингів та демонстрацій «за пошкодження комунальної власності» або «порушення громадського спокою», та звинувачення НУО в співпраці з зарубіжними країнами, тощо. З іншого боку, нездатність влади провести необхідні соціальні реформи та значне падіння рейтингу влади змусило останню налагоджувати контакти із громадянським суспільством. Ці ініціативи й досі мають вибірко-вий характер: фінансова підтримка розповсюджується на ті організації, які схильні підтримувати лінію уряду, тому представники неурядового сектору все-таки мають бути обачливими, коли мають справу із владними структурами.

Можливістю залучення неурядового сектору стало ухвалення Верховною Радою Закону «Про доступ до публічної інформації», який зробив дії влади більше прозорими для громадськості. 22 березня 2012 року Верховна Рада конституційною більшістю голосів прийняла Закон «Про громадські організації», який був давно написаний за активної участі експертів громадського сектора, але він не приймався протягом кількох років. Даний Закон містить ряд важливих положень, завдяки яким буде створено сприятливе середовище для роботи громадських організацій: стає легшою реєстрація НУО, іноземці та люди без громадянства отримують право створювати НУО, організації отримують право діяти на всій території країни, право на ведення економічної діяльності та багато інших новацій.

Через два дні після прийняття Закону «Про громадські організації», 24 березня 2012 року, Президент видав Указ «Про державну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні». Цей документ був схвально прийнятий громадянським суспільством. Проект стратегії

48 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

розроблявся в тісній співпраці Адміністрації Президента та коаліції громадських організацій, що опікуються проблемами розвитку третього сектору. В стратегії також сформульовані важливі принципи взаємодії влади та громадських організацій, а також механізми та форми участі громадянського суспільства в управлінні державою.

Проте питання полягає у тому, якими є мотиви влади — чи це прояв справжнього занепокоєння розвитком громадянського суспільства, чи це спроба запевнити Захід у тому, що влада здійснює демократичне управління, чи, можливо, намагання скопіювати політику Російської Федерації, де було створено паралельне громадянське суспільство, повністю підконтрольне центральній владі. Незважаючи на пов'язані із цим сумніви, громадські організації мають повністю використати можливості, створені новим законодавчим полем. Необхідно винести уроки та зробити висновки з попередніх помилок. До сих пір дві спонтанні спроби — Президента та Прем'єр-міністра України — провести громадські слухання щодо демократичного управління з залученням до діалогу активних НУО нічим не закінчилися.

h. Стратегії НУО по відношенню до влади

Інтерв'ю та дискусії під час круглих столів та фокус-груп допомогли відповісти на запитання, чи можуть українські НУО співпрацювати із владою на місцевому рівні навіть за умов складних взаємовідносин на рівні національному. Сподівання на це було висловлено в аналізі результатів дослідження громадянського суспільства, що фінансувалося програмою «Об'єднуємося заради реформ» (UNITER) у 2009 році та було проведене Творчим центром «Каунтерпарт». В цілому дослідження виявило, що співпраця є менш масштабною, ніж очікувалося: 52% організацій, що були опитані, вважають, що мають «обмежену» співпрацю із владою (для порівняння — 35% зазначили, що мають «певну» або «значну» співпрацю). З іншого боку, дослідження показало зменшення кількості організацій, які звинувачують місцеві органи влади у нерозумінні переваг співпраці із НУО (від 64% у 2005 році — до 47% у 2009 році), при цьому підкреслюючи стабільне «небажання національного рівня влади співпрацювати» протягом першої декади 2000-х рр. Тим не менше, варто зазначити, що досліджені НУО звинувачують владу у невтішному результаті намагань досягти прогресу у кооперації⁵⁵.

Спільною проблемою, що була озвучена представниками НУО різних регіонів, стала проблема налагодження та розвитку конструктивних відносин з місцевою владою. В Харківській та Одеській областях респонденти вказали на практичну неможливість отримати кошти від владних структур. Під час круглого столу в Харкові учасники назвали кілька причин того, чому владні структури не хочуть співпрацювати з НУО. Однією з причин є пасивність державних службовців, що часто сприймається за відверте небажання співпрацювати з НУО. Окрім всього іншого до цього додається ще й поява категорії організацій, що підтримуються владою суттєвими грантами. Учасники дослідження вважають, що в них мало шансів конкурувати з такими організаціями, оскільки можливості отримання грантів від урядових структур часто публічно не аноншуються і умови конкурсу є довільними.

Іншим фактором, що є перешкодою для отримання державного фінансування, є те, що, на думку НУО, у чиновників існують упередження щодо організацій, які отримують гранти від міжнародних донорів. Як зазначив активіст з Одеси, влада ставиться з упередженням до тих регіональних організацій, які відомі своєю співпрацею із закордонними фондами, та вважає, що ці організації "слугують реалізації інтересів інших країн"⁵⁶. Таке сприяння формуванню стереотипів має негативний вплив в цілому на відносини між громадянським суспільством та владою. В той час як стигматизація НУО має на меті дискредитувати неурядові організації в очах громадськості, вона більшою мірою руйнує довіру між неурядовими та урядовими акторами, що є передумовою для довготривалої співпраці між ними. Насправді ж меншість українців поділяють цей погляд: 22% респондентів у 2011 р. (дослідження Міжнародного фонду виборчих систем) погодилися із твердженням, що "НУО представляють інтереси, що не відображають бажання українців", в той час як 37% із цим не погодилися⁵⁷.

Підтримка міжнародних донорів є одночасно питанням необхідності та вибору, представляючи стратегію, ухвалену НУО у світлі проблем кооперації із владою. Це питання було винесене на обговорення під час се-

55 Паливода Л., Голота С. - Назв.праця. - с. 51-52.

56 Асоціація українських журналістів "Європейських вибір", Одеса.

57 Opinion in Ukraine 2011 – Available at: http://www.ifes.org/Content/Publications/Press-Release/2011/-/media/Files/Publications/Survey/2011/Public_Opinion_in_Ukraine_2011_Presentation.pdf

мінару у Львові, коли один із учасників описав цю дилему таким чином: “Для організації простіше отримати фінансування від донора, аніж долучатися до корупційних схем під час отримання коштів від бізнесових або владних структур”. Бар’єром для ефективної співпраці організацій неурядового сектору із владою є превалювання корупційних практик з боку влади, яка набуває зацікавленості в кооперації лише у тому випадку, якщо

НУО в регіонах покладаються на закордонну допомогу, щоб «не бути втягненими в корупційні схеми у випадку отримання коштів від влади чи бізнесу»

це може принести особисту вигоду. Більше того, невеликі організації особливо остерігаються спроб влади тиснути на них з метою ухвалення організаціями такого напрямку діяльності, який буде узгоджений із владною політикою. Інша стратегія, яку респонденти бачили у відповідності із політикою донорів, являла собою концентрацію діяльності на питаннях гуманітарної або соціальної допомоги з виключенням питань політичних та громадянських прав.

В свою чергу НУО (особливо ті, що своєю місією вважають захист прав людини та розвиток демократії) не бажають отримувати фінансування від влади. Це пов’язано зі страхом потрапити в залежність, яка переросте у втручання влади в їх роботу. Представниця НУО з Харкова⁵⁸, що працює в соціальній сфері, вказала на недостатню прозорість у виконанні проєктів, фінансованих владою. Вона посилювалась на непередбачувані заходи контролю, що були здійснені всередині проєкту, та обтяжливі правила по-

Виконання проєктів фінансованих урядом під силу тільки НУО, що «міцно стоять на ногах»

даткового звітування, що означає можливість роботи в таких умовах тільки організацій з сильним управлінським потенціалом, що «міцно стоять на ногах». Потенційними пастками можуть бути також вимоги додаткової роботи, не передбачені в грантовій угоді, та навіть корупційні пропозиції. Така практика стримує НУО від пошуку фінансування від владних структур, навіть якщо вони загалом проводять діяльність, що збігається з завданнями уряду в таких політично-нейтральних сферах, як соціальна політика.

Учасники фокус-групи в Харкові назвали бар’єри, які необхідно подолати у відносинах між НУО та владою. Один з них — це погане розуміння владою ролі НУО в представництві інтересів суспільства та ролі, яку вони можуть зіграти в доповненні роботи уряду. Представники НУО асоціюють

⁵⁸ Асоціація інвалідів.

це із ти, що є лише незначна кількість урядовців, які мають досвід роботи у громадському секторі. На їхню думку, необхідно показати владі, що лідери НУО виступають від імені її електорату та піклуються про його добробут. Ймовірність цього все більше зростає з огляду на підвищення рівня громадської довіри до НУО. Однак, учасники фокус-групи скептично поставились щодо того, що це може спрацювати у великих містах чи регіонах, де перевага в руках провладних НУО.

Іншим шляхом подолання небажання деяких НУО співпрацювати з урядом, що був запропонований респондентами в Харкові, був вибір більш гнучкої форми партнерства з місцевою владою. Таке партнерство передбачає ряд стратегій — розв'язання конфлікту, ведення переговорів і торгів, що матимуть на меті поступову розбудову довіри, що вимагає часу та досвіду. Один учасник запропонував таку передумову успіху таких намагань: «Перед тим, як потоваришувати із владою, ви маєте усвідомити специфіку її роботи». Так, була підкреслена необхідність демонстрації того, що діяльність організації доповнює роботу відповідної державної структури, яка працює в тій же сфері. На основі власного досвіду, ця представниця НУО наголосила, що продуктивні відносини з місцевою владою вимагають, в першу чергу, переконання посадовців у тому, що співпраця з НУО допоможе виконанню завдань відповідного державного департаменту. По-друге, умови співпраці мають бути чітко обумовлені в юридичному договорі, в якому НУО визначається офіційним партнером. Нарешті, респондент попередила, що не можна йти на компроміс з владою, оскільки це може послабити позицію НУО в переговорах, так само, як і призвести до негайної дискредитації НУО як представника інтересів громадськості.

Додаток 1.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час дослідження була зібрана кількісна та якісна інформація, надана вибіркою неурядових організацій в п'яти регіонах України. Головною метою було вивчення інституційного потенціалу організацій та шляхи взаємодії з закордонними донорами (особливо ЄС, США, Німеччина та інші держави Європи). Питання стосувались тих сфер, які потребують вдосконалення, для того, щоб допомогти організаціям збільшити потенціал абсорбування коштів від міжнародних донорів.

Дослідження проводилось в два етапи: по-перше, серед організацій були поширені опитувальники з рядом стандартних питань, які були потім зібрані та відповіді на які були проаналізовані експертами з Польщі спільно з українськими колегами. По-друге, на основі відповідей були напрацьовані індивідуалізовані додаткові питання. Після цього польські та українські експерти відвідали організації для збору додаткової інформації (у тому числі звітів та статистичних даних, які надали представники організації). Поєднання первісного опитування та додаткового стало основою для підготовки звіту.

Враховуючи обмеження бюджету і часових рамок, вибірка з 40+ організацій була відібрана для визначення як факторів успіху, так і бар'єрів в абсорбуванні міжнародної допомоги. Вибірка організацій здійснювалася у співпраці з українським партнером, щоб гарантувати, що, крім географічного різноманіття, при її складанні була врахована і приналежність НУО до різних категорій — таким чином, до неї увійшли організації: великі і малі, нові та такі, що давно отримують фінансування від донорів, бенефіціанти програм ЄС, США, Німеччини та інших великих донорів, а також організації, що взагалі не мають досвіду співпраці з донорами.

Організації, які були опитані, знаходяться в п'яти регіонах: столиця Київ, у двох західних містах (Львів, Івано-Франківськ), одному східному місті (Харків) та одному місті на півдні (Одеса). Вибір регіонів був здійснений з метою отримання балансу між центром — великим містом, трьома регіональними центрами, де зосереджені НУО, і одним невеликим містом. Очікувалося, що будуть спостерігатися відмінності у потенціалі

54 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ

НУО різних регіонів, що відображатиме контраст між тими місцями, де зосереджено значне донорське фінансування (зокрема, Київ), і менш популярними напрямками. Вибірка віддає перевагу двом містам — Києву та Львову, де було відібране більше число бенефіціантів, а в інших трьох містах — менше число організацій (Івано-Франківськ, Харків, Одеса). Крім того, в чотирьох містах були проведені круглі столи, крім Києва, а також дискусія у форматі фокус-групи — в Харкові.

Початковий відбір громадських організацій для включення у вибірку було зроблено Інститутом громадських справ з числа нинішніх бенефіціантів таких ключових донорів, що працюють в Україні, як: ЄС, Агентство з міжнародного розвитку (USAID) та інших американських донорів (наприклад, Національний фонд підтримки демократії (NED) і німецьких політичних фондів. Кілька категорій НУО представляють особливий інтерес: (1) тих, хто бере участь у створенні коаліцій НУО або ресурсних центрів для НУО, (2) великих організацій (з точки зору бюджету та кількості персоналу), (3) одержувачі великих грантів від донорів, (4) НУО, що зосереджені у своїй роботі на питаннях стосовно жінок, молоді або меншин, (5) організації, які здійснюють моніторинг стану демократії, дотримання прав людини та принципів належного урядування.

Додаток 2.

СПИСОК РЕСПОНДЕНТІВ / УЧАСНИКІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Івано-Франківськ

Агентство розвитку приватної ініціативи

Богдан Білик, Міська Рада, Відділ економічного розвитку та інтеграції
Еталон (робота з молоддю в соціальних проектах)

Фонд Короля Юрія

Юрій Лисюк, Комітет виборців України

Андрій Нікітін, Благодійний фонд "Солідарність" (благодійний фонд, що працює більше 10 років з закордонними донорами)

Віталій Скомаровський, Фонд молодіжних ініціатив

Тарас Слущик, Всеукраїнська молодіжна організація «Демократичний альянс»

Харків

Марія Іщенко, Віктор Козоріз, "Товариство учасників дорожнього руху"

Тетяна Костенко, Асоціація інвалідів (досвід державного та міжнародного фінансування)

Юлія Леванда, Соціальна служба допомоги (довготривалий виконавчий партнер великого міжнародного донора)

Ольга Мірошник, Фонд місцевої демократії (неформальний ресурсний центр для НУО)

Юлія Самойлова, "Содействие"/"Альма-центр"

Таня Волошина, Аліна Гесткова, Ресурсний центр "Хозяйствуем Месте Hozyaystvom Meste"

Ольга Ярмач, Фонд Перший Капітал (починаюча організація журналістів, що виросла з шоу)

Юлія Єсіна, Золотий клуб України (невелика місцева організація, що ніколи не фінансувалась міжнародними донорами)

Київ

Олександр Банчук, Центр політичних та правових реформ (правова допомога)

Ірина Бекешкіна, Фонд Демократичні ініціативи (аналітичний центр, що має 20-річну історію)

Олександр Чекмишев, Консорціум Спільний простір, Комітет доступу (організація моніторингу ЗМІ з довготривалим досвідом фінансування донорами)

Денис Черніков, Лабораторія законодавчих ініціатив (правові консультації, надання проектів законодавчих актів Парламенту)

Світлана Куц, Центр філантропії (досвід проведення оцінки діяльності донорів та тренінги для НУО)

Олег Соскін, Інститут суспільних трансформацій (мозковий центр з досвідом співпраці з Європейськими партнерами)

Андрій Странніков, Інститут політичної освіти (потужна організація, що поширює діяльність в регіони)

Тарас Тимчук, Ресурсний центр ГУРТ (Ресурсний центр для НУО)

Світлана Заліщук, Партнерство "Новий громадянин" (партнерство, що неформально об'єднує понад НУО з усієї України)

Євген Шульга, Центр Разумкова (потужний мозковий центр)

Львів

Асоціація «Енергетично ефективні міста України»

Асоціація міст України, Львівське регіональне відділення

Комітет виборців України, Львівське регіональне відділення

Ярослав Коваль, Європейський молодіжний союз "За спільне майбутнє»

Віталій Лесюк, Західно-український тренінговий центр

Ігор Макаров, "Лабораторія соціальних досліджень"

Олександр Неберікут, Опора, Львівське відділення (отримує багатьох міжнародних грантів)

Василь Полуйко, Ресурсний центр в Львові

Олег Процюк, "Інститут політичних досліджень"

Леонід Тарасенко, "Центр громадської адвокатури" (центр правозахисту)

Одеса

Вадим Георгієнко, "Наші діти"

Елена Грибова, Асоціація НУО "Разом до життя" Фонд розвитку молоді

Людмила Клебанова, Всеукраїнська організація "Рада жінок-фермерів України

Андрій Крупник, Одеський громадський інститут соціальних технологій

Михаїла Оксанюк, "Європейський вибір" Асоціація журналістів

Ігор Студенніков, Центр регіональних досліджень

Анна Трибалуп, "Лицем до лица" молодіжна організація

Юрій Зверендовський, Благодійний фонд місцевої ініціативи

Додаток 3.

ПРИКЛАД АНКЕТИ

Назва Вашої організації*

Ім'я, посада людини, яка відповідає на анкету*

Інформація про організацію

1. Скільки у Вашій організації співробітників, що працюють на повну ставку і на неповну ставку?*

1а. Скільки з них займає керівні посади?*

2. Яку кількість позаштатних співробітників Ви маєте (працевлаштованих на основі тимчасових контрактів)?

3. Скільки Ваших співробітників знає англійську мову настільки добре, щоб використовувати її в професійних цілях?*

3а. Якими іншими іноземними мовами (наприклад французькою, німецькою, іншими європейськими мовами) Ваші співробітники володіють досить добре, щоб працювати з грантодавцями з європейських держав?*

Мова	Кількість
французька	
німецька	
інші? Уточніть, будь ласка	

4. Чи є у Вашій організації бухгалтерський відділ?*

4а. Скільки у вас професійних бухгалтерів? *

4б. Якщо ні, чи залучаєте Ви позаштатних бухгалтерів відділ для підготовки заяв та проектів звітів? *

4с. Якщо відповідь на пункти 4 або 4б негативні, то чому ні? (дорого, немає необхідності, що ще?) *

62 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ**Співпраця з грантодавцями**

5. Як Ви дізналися про можливість грантів?

■ Інтернет-сторінки грантодавців (які саме)

■ Інтернет-сторінки інших неурядових організацій (портали, назвіть будь ласка)

■ ЗМІ (які назви, канали)

■ Рекомендації від одержувачів грантів

■ Інші джерела

6. Як багато проектів щодо підтримки від іноземних грантодавців (такі міжнародні організації як ЄС, ООН, а також такі держави як США, Німеччина та інші) Ваша організація подавала за останні 24 місяці?*

6а. Яка кількість з них було профінансовано?* _____

7. До якої кількості грантодавців Ви звернулися за останні 24 місяці?*

7а. У яких з них найбільш складні процедури подання проектів?*

7б. Уточніть, будь ласка, які умови було найскладніше виконати.*

7с. Чи вірите Ви, що Ваша організація має потенціал для залучення більшої кількості грантів?* _____

7d. Якщо ні, які обмеження ви бачите?

- Недостатня кількість співробітників
- Співробітники на 100% зайняті роботою
- Робочий склад недостатньо кваліфікований
- Труднощі в знаходженні відповідних партнерів
- Недостатня кількість грантодавців в області зайнятості організації
- Дуже важкі умови подання проектів
- Брак інформації про можливості отримання грантів
- Інші? Уточніть, будь ласка:

8. Якщо Ви отримували допомогу від наступного типу грантодавців, оцініть, будь ласка, різні аспекти їх фінансування за шкалою від 1 (дуже погано) до 5 (відмінно)

	Інформація про можливості отримання грантів	Легкість процедури подання проектів	Відповідність пріоритетам Вашої організації	Вимоги до впровадження проекту
ЄС	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
Німеччина	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
Інші європейські держави	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
США	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
Міжнародні організації	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

9. Чи плануєте Ви вдатися до фінансової допомоги грантодавців, з якими Ви ще не працювали?*

9a. До яких саме?

9b. Яка причина пошуку нових грантодавців?

9c. Які проблеми \ області для яких Ви зацікавлені отримати фінансову допомогу?

64 ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: РІЗНІ ПЕРСПЕКТИВИ**Управління проектами**

10. Як багато людей, в середньому, безпосередньо залучено в (відповідально за) підготовку заяви про проект для міжнародного грантодавця?

10а. Чи є у Вас співробітники, які спеціалізуються у підготовці документації та складанні проектів?

11. Які проблеми за останні два роки Ви зустріли у реалізації проектів по відношенню до:

■ використання та перерозподілу коштів

■ дотримання крайніх строків та їх зміни

■ звіту про результати під час виконання проектів

■ еластичності змін в організації проекту

■ інше (будь ласка, напишіть детальніше)

12. Чи володієте Ви співробітниками, які спеціалізуються у складанні звітів для грантодавців про результати проекту та використання коштів (головний і фінансовий звіти)?*

12а. Або два звіти — головний і фінансовий — розробляються робочою групою з управління проектом?*

